

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Vliv neúplného rodinného prostředí na formování identity dítěte

Lucie Frnochová, 2010

Sociální pedagogika – Kombinované studium

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jan Vaněk

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen
prameny uvedené v seznamu literatury.

Ve Vyšším Brodě dne 22. března 2010

.....

Lucie Frnochová

Velmi bych chtěla poděkovat vedoucímu práce Mgr. Janu Vaňkovi za pomoc při vedení bakalářské práce a za jeho cenné rady, nápady a podněty.

Ve Vyšším Brodě dne 22. března 2010

.....

Lucie Frnochová

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím s uložení své bakalářské práce na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích v knihovním oddělení pedagogické fakulty a také s jejím zpřístupněním ke studijním účelům.

Ve Vyšším Brodě dne 22. března 2010

.....

Lucie Frnochová

Abstrakt

Téma bakalářské práce se jmenuje Vliv neúplného rodinného prostředí na formování identity dítě. V poslední době výrazně přibývá rodin, které se z nejrůznějšího důvodu staly neúplnými. Nejčastějším důvodem neúplného rodinného prostředí je rozvod manželství, dalšími důvody je úmrtí jednoho z rodičů a také svobodná volba ženy či muže stát se samoživitelem. Identitu chápeme jako prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních. Děti z neúplných rodin si uvědomují svojí odlišnost od ostatních dětí z úplných rodin, kteří mají oba rodiče. Z toho může pramenit řada problémů. U dívek to může být, při absenci mužského vzoru, problém s navazováním partnerských vztahů. U chlapců zase může nepřítomnost otce znamenat, že jim chybí vzor autority, odvahy a síly aj.

Cílem praktické části bylo zjistit, jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte. Výzkumný vzorek tvoří respondenti od 23 let do 48 let, kteří vyrůstali v neúplném rodinném prostředí. Jako metoda výzkumu byl proveden kvalitativní výzkum a technikou výzkumu byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Součástí prezentace výsledků šetření byly nejen některé doslovné citace respondentů, ale také komentář autorky.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že u dívek, kterým otec zemřel, mohou v budoucnosti nastat problémy s navazováním partnerský vztahů a to je především způsobeno chybějícím mužským vzorem. Dívka ne vždy ví, jak se má k muži chovat a jak s ním jednat. Dále je patrné, že u dětí, kterým rodič zemřel, se často vyskytuje denní snění, kdy si dítě představuje, že je zemřelý rodič stále přítomen. Dětem to může do značné míry pomoci lépe zvládnout přijetí ztráty rodiče. Jak u dětí z rozvedených rodin, tak i u dětí, kterým rodič zemřel je důležitá. Dalším zajímavým poznatkem, který vyplývá z výzkumu je, že povahové a osobnostní vlastnosti matky mají velký vliv na co nejlepší zvládnutí dopadu následků neúplného rodinného prostředí. Když matka je schopná se o dítě postarat a převzít i otcovskou roli, nemusí ztráta rodiče pro dítě být dramatická.

Abstract

This thesis deals with influence of childhood environment without one parent for the identity of child. Recently the society is created with uncomplete families, the causes are different. The most frequent reason of uncomplete family is the divorce of marriage, next cause is the death of one parent, another reason is the choice of one parent to stay with a child alone. The definition of identity is an appreciation of myself. Children from uncomplete families realized their difference of children from complete families who have both parents. This could be the consequence of many problems. The girls brought without their male model could have problems with creating of partner's relationships. In case of boys, missing father could mean the absence of authority, courage, power.

The practical part uses dialogs like a technique of research. Interviewed are at the age from 23 to 43 years. They grew up in uncomplete family environment. The results of research are complemented by data obtained in dialogs and as well as the commentaries by author. This part is concluded with a thorough analysis of the data.

The results show that the girls whose father died could have problems with creating of relationships because of missing male model. The girls don't know how to deal with men.

Other results are the daily dreams of children about death parent. Child imagine that the parent is still alive. These dreams help them to settle with missing parent. It is very important for children from divorced families as well as for children whose parent died. Another important finding is that the properties of mother have big influence for settle with the situation. If the mother is able to occupy her child and take the male role, for child is it much more easier.

Obsah

Abstrakt.....	5
Abstract.....	6
Teoretická část.....	10
Úvod.....	11
1 Rodina	13
1.1 Rodina a její význam	13
1.2 Význam matky pro dítě	14
1.3 Význam otce pro dítě	14
1.4 Funkce rodiny.....	15
1.5 Typy rodiny - vymezení	16
2 Příčiny neúplného rodinného prostředí.....	18
2.1 Osamělý rodič	18
2.1.1 Rizika osamělého rodičovství.....	18
2.2 Příčiny neúplnosti rodiny	19
2.2.1 Rozvod.....	19
2.2.1.1 Stádia rozvodu	20
2.2.1.2 Dítě a rozvod	20
2.2.1.3 Syndrom odcizení, odmítání, zavržení rodiče [PAS].....	21
2.2.2 Úmrtí rodičů.....	21
2.2.2.1 Proces truchlení dětí	22
2.2.3 Žena samoživitelka	23
2.2.3.1 Typy přijetí role ženy samoživitelky	23
2.2.3.2 Obranné mechanismy u svobodných matek.....	24
2.2.4 Osamělý otec.....	25
3 Sociální učení a identita	27
3.1 Sociální učení	27
3.2 Identita.....	27
3.2.1 Pojetí identity dle Jamese Marcii	28

3.2.2 Sebepojetí	29
4 Struktura rodiny	30
4.1 Rodinná konstelace a její vymezení	30
4.2 Koalice	31
4.3 Definice rodinné identity	32
5 Dynamika rodiny	33
5.1 Rodinné rituály	33
5.2 Rodinné přesvědčení (mýty)	33
5.3. Životní scénář	34
5.4 Genogram	35
5.5 Denní snění	36
6 Gender a genderová identita	37
6.1 Gender	37
6.2 Genderová identita	37
6.3 Genderová role	37
7 Metody a techniky sběru data	38
7.1 Metody sběru data	38
7.1.1 Kvalitativní výzkum	38
7.1.2 Zakotvená teorie	38
7.2 Techniky sběru dat	39
Praktická část	41
1 Cíl šetření a předpoklady	42
1.1 Cíl šetření	42
1.2 Předpoklady	42
2 Popis výzkumného vzorku a výzkumného terénu	42
2.1 Výzkumný vzorek	42
2.2 Výzkumný terén	42
3 Prezentace výsledků	43
4 Shrnutí praktické části	65

Závěr	67
Seznam literatury.....	68
Klíčová slova.....	70
Seznam příloh	71

Teoretická část

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila Vliv neúplného rodinného prostředí na formování identity dítěte. Toto téma jsem si zvolila ze dvou důvodů. Tím prvním bylo, že v dnešní době je problematika neúplných rodin velmi aktuálním a diskutovaným tématem. Druhým důvodem bylo, že já sama jsem z neúplné rodiny, otec mi zemřel, když mi bylo 12 let. Víím, jaké je to vyrůstat bez mužského vzoru.

Rodina od nepaměti tvořila základní jednotku společnosti. Je jedním z hlavních pilířů našeho státu. Většině z nás, se při vyslovení pojmu rodina vybaví spojení matky, otce a dítěte, tedy rodina úplná. V posledních letech výrazně přibývá rodin neúplných, tedy rodin, kde jeden z rodičů chybí. Příčin proč jeden z rodičů chybí je několik. Nejčastější je rozvod manželství rodičů. Dalšími důvody neúplného rodinného prostředí je úmrtí jednoho z rodičů a také svobodným rozhodnutím ženy i muže stát se samoživitelem. Dítě, které vyrůstá v neúplné rodině, kdy mu chybí jeden z rodičů, se může potýkat s řadou problémů.

Bakalářská práce je rozdělena na 2 části, na část teoretickou a část praktickou. Část teoretická je rozdělena do 7 základních kapitol, které se dále jednotlivě člení.

První kapitola se zabývá problematikou rodiny jako celku. Zejména je tato kapitola zaměřena na vymezení definice rodiny z pohledů několika autorů. Rodina je základní, primární, společenská skupina, která formuje osobnost dítěte. Dále tato kapitola obsahuje typy rodin, funkce rodiny. Nedílnou součástí této první kapitoly je význam matky a otce pro dítě. Matka je první osoba, kterou dítě poznává. Měla by plnit především roli pečovatelky, vychovatelky a ochraňovatelky. V blízkosti matky se dítě cítí bezpečně. Ve všech životních etapách dítě potřebuje matku, u které by našlo podporu a lásku. Otec je pro dítě symbolem autority, odvahy, vůdcem rodiny. Dívky, které vyrůstají bez otce, tedy jim chybí mužský vzor, mohou mít v dospívání problémy v navazování partnerský vztahů.

Druhá kapitola je zaměřena na příčiny neúplného rodinného prostředí. Nejčastější příčinou bývá rozvod rodičů. Rozvod je formálně právní ukončení nefungujícího manželství. Je to období těžké nejen pro rodiče, ale především pro jejich děti. Je tedy důležité, aby měli rodiče na paměti, že jejich manželský vztah sice skončil, ale jejich rodičovský vztah stále trvá. Úmrtí jednoho z rodičů je další z příčin neúplného rodinného prostředí. Více umírají otcové než matky a příčiny jsou různé, nejčastěji jsou to úrazy, dopravní nehody a civilizační nemoci. Proces truchlení u dětí bývá dlouhodobý a intenzita projevů truchlení může být různá.

K základním projevům truchlení můžeme zařadit uzavřenost do sebe, zoufalství a smutek, neurologické obtíže aj. Volba stát se samoživitelem je poslední příčinou neúplného rodinného prostředí. Je to svobodná volba ženy či muže stát se samoživitelem, tedy sám se starat o dítě. U žen může být pro tuto volbu několik důvodů, např. starší ženy, které mají problém najít vhodného partnera, ale touží mít dítě. Nebo jsou to naopak mladé dívky, kterým se partnerský vztah po krátké známosti rozpadl a ony zůstaly sami se svým dítětem. Osamělým otcem se muž stává buď v případě matky dítěte, nebo svěřením dítěte do péče otce po rozvodu manželství nebo rozpadu partnerství.

Třetí kapitola se zabývá sociálním učením a identitou. Identitu lze chápat jako prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních. Je to vědomí toho „kdo jsem a jaký jsem.“ Sebepojetí je vyjádřením toho, co si člověk o sobě myslí a jak se posuzuje.

Čtvrtá kapitola pojednává o struktuře rodiny. Hlavním tématem této části jsou rodinná a koalice. Rodinná konstelace je označována pozice člena rodiny uvnitř dané rodiny. Sourozenecká konstelace pozice dítěte v řadě sourozenců podle pořadí narození. Jinak jednají a chovají se prvorozené děti a jinak nejmladší sourozenci. Pro dobré porozumění osobnosti člena rodiny a specifikům fungování dané rodiny je vhodné znát pozici jednotlivého člena rodiny. Koalicí označujeme spojení mezi jednotlivými členy rodiny nejsilnějším spojenectvím rodiny je manželství. Další typ koalice můžeme uvést koalici mezi rodičem a dítětem stejného pohlaví.

Pátá kapitola se zaměřuje na dynamiku rodiny, která je rozdělena na rodinné rituály, rodinná přesvědčení, životní scénáře, genogram a denní snění.

Šestá kapitola se týká genderu a generové identity. Gender můžeme označit jako vyjádření rozdílů a odlišností mezi ženami a muži. Stejně jako identita jako celek je i genderová identita jedinečná a specifická. Je vnitřní a zcela soukromou složkou osobnosti člověka.

Poslední kapitola popisuje metody a techniky sběru dat. Jako metodu sběru dat jsem si zvolila kvalitativní výzkum na základě zakotvené teorie. Byly prováděny polostrukturované hloubkové rozhovory, jejichž cílem bylo najít rozdílné způsoby sociální konstrukce identity dětí z neúplných rodin.

Cílem praktické části je zjistit, jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte.

1 Rodina

1.1 Rodina a její význam

V odborné literatuře jsou uváděny následující definice rodiny.

Havlík, Koťa (2002) uvádí, že:

- „Rodina je primární skupinou, v níž se nejen od narození formuje osobnost dítěte“ (Koťa, Havlík, 2002, s. 67).
- „Rodina je základní činitelem demografického vývoje, sociální struktury, ekonomické i kulturní. Rodina je nejen skupinou, ale i institucí“ (tamtéž, s. 67).
- „Rodina jako společensky schválená forma soužití lidí je právem předmětem silné sociální kontroly“ (tamtéž, s. 68).

Naproti tomu Padrnos (2003, s. 13) uvádí, že „rodina je základní a nejvýznamnější společenskou jednotkou, jejíž společenský význam je nezastupitelný a jež je z tohoto důvodu pod ochranou státu a chráněna zákonem. O rodině můžeme mluvit až tedy, když se muži a ženy, kteří spolu žijí, narodí dítě.“

Řežáč (1998, s. 204) charakterizuje rodinu jako „ojedinělý typ sociální skupiny, poskytující v podstatě nenahraditelné klima a prostředí pro sebezrovoj jedince. Vyznačuje se vysokou mírou intimity a vysokým formativním účinkem. Platí pro ni všechny zákonitosti jako pro každou jinou malou sociální skupinu.“

Dle Kramera (cit. dle Sobotkové, 2001, s. 22) je rodina „skupina lidí se společnou historií, současnou realitou, budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne vnitřně) vázáni hereditou, legitimními manželskými svazky nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi editují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem, rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“

Sociolog Giddens definuje rodinu jako „skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (1999, s. 156).

1.2 Význam matky pro dítě

Od nepaměti je známo, že dítě potřebuje pro správný vývoj matku a otce. První s kým dítě přichází do kontaktu, je však matka, která je s ním spjata už od početí. Devět měsíců ho nosí ve svém těle a je ten, kdo ho přivádí na svět. Matka je také první člověk, kterého dítě poznává. Zhruba v osmém měsíci života dítěte se začíná výrazněji utvářet hluboké citové pouto mezi ním a matkou. Dítě vyžaduje matčinu přítomnost, ve které se cítí bezpečně a spokojeně. Ve své matce má dítě nejen vychovatelku, pečovatelku, ale také průvodkyni na cestě svým životem. Dítě svou matku ovlivňuje, rozvíjí, dává jejímu životu smysl a řád (Brtníková, 1991).

Láska matky musí být intenzivní, trvalá. Děti, které mají nedostatek mateřské lásky, mohou mít trvalé především citové problémy. Jsou citově:

- 1) lhostejné,
- 2) ostýchavé,
- 3) emočně nepřizpůsobivé.

A výchova vlastních dětí může být pro ně značně problematická. Dítě potřebuje matku ve všech svých životních etapách, a proto by mu měla být vždy nablízku. Dítě hledá u matky bezpečí, podporu, lásku, pochopení. Matka automaticky ochraňuje své dítě před všemi negativními vlivy, které by ho mohly ohrozit. Matka předává dítěti své zkušenosti, poznatky a vědomosti, které dítě přijímá. Nejen dítě se učí od své matky, které matka se učí od své matky (Brtníková, 1991).

1.3 Význam otce pro dítě

Dítě vyrůstající bez otce je ochuzeno o mužský vzor, který je pro něj velmi důležitý. U chlapců je to zejména v období prepuberty, kdy potřebují cítit mužskou podporu a zároveň mít možnost vnímat otce jako:

- vůdce rodiny,
- zdroj síly,
- symbol odvahy a statečnosti.
- Velkou roli hraje také autorita (Matoušek, 1997).

Přítomnost otce v rodině má velký význam také pro dívky. Důsledkem absence mužského vzoru v rodině může v dospělosti docházet k přehnanému obdivu mužů či k úplnému odmítání mužů (Matoušek, 1997).

1.4 Funkce rodiny

„Naplnění těchto funkcí spolu úzce vzájemně souvisí. Přitom povaha těchto souvislostí může být složitá a především se v průběhu života rodiny mění“ (Havlík, Koťa, 2002, s. 68).

Dle Havlíka, Koti (2002) plní rodina 4 základní typy funkcí:

- A. Biologická a reprodukční funkce (včetně funkce ochranné)
- B. Funkce emocionální a tvorba domova
- C. Funkce ekonomická
- D. Socializační funkce rodiny

A. Biologická a reprodukční funkce (včetně funkce ochranné)

Od nepaměti byla jednou z hlavních funkcí manželské rodiny, v rámci sexuálních vztahů, reprodukce neboli početí dětí. Užívání antikoncepčních prostředků umožnilo snížení možnosti těhotenství jako následek sexuálního styku. V posledních letech výrazně klesá počet sňatků. Věková hranice pro vstup do manželství se zvyšuje. Hlavní příčinou poklesu sňatku jsou především vyšší ekonomické nároky, lepší možnosti mladých lidí jako je například studium, cestování, které v minulosti nebyly. Dalším závažným problémem téměř v celé společnosti je pokles porodnosti (Havlík, Koťa, 2002).

B. Funkce emocionální a tvorba domova

V dnešní době je považována za nejzásadnější funkci rodiny a její význam se zvyšuje. Rodina byla považována za místo určené k hospodaření a společnému soužití členů rodiny. Založení rodiny nebylo spojeno tolik s emoční stránkou, převažovalo ekonomické hledisko. Až později se začaly objevovat v manželství emoční hodnoty jako vzájemné sympatie, láska, harmonie (Havlík, Koťa, 2002).

S emocionální funkcí se pojí tvorba domova. Domov je místem, kam se znovu vracíme, kde máme zázemí a cítíme se zde dobře a bezpečně. Potřeba domova se často objevuje při krizových situacích (Havlík, Koťa, 2002).

C. Funkce ekonomická

Rodinná dělba práce produkovala statky, které soužily rodině pro život. Také děti byly zapojeny do rodinné dělby práce. Průmyslová revoluce a celkový vývoj ekonomiky a řady technologií zapříčinil výraznou profesní změnu mužů a žen. Ženy většinou zůstávaly v domácnosti nebo pracovaly jako služky či dělnice v továrnách. Muži vykonávali obvykle dělnické práce nebo se stali běžnými zaměstnanci. Druhá polovina 20. století je typickým obdobím, ve kterém většina mužů vykonávali svou práci mimo domov (rodinu). To mělo za následek vyloučení mnohých společných aktivit, které byly s rodinou úzce spjaty (Havlík, Koťa, 2002).

D. Socializační funkce rodiny

Škola je instituce, která přejala části vzdělávacích úkonů, které plnila rodina. Tudiž můžeme školu považovat za instituci, která o děti pečuje a chrání je, vnímá děti jako specifické osoby. Škola se podílí na hodnotovém systému rodiny a právě jednou z hodnot rodiny je, aby bylo dítě ve škole úspěšné. Škola se také podílí na rozvoji dítěte, kultivuje ho a připravuje ho jak na budoucí povolání, tak na celý život. Rodina a škola se navzájem ovlivňují a doplňují. Také se ale mohou dostat i do konfliktu či rozporu a to především v těch situacích, kdy se výrazně odlišují hodnotové systémy rodiny a školy (Havlík, Koťa, 2002).

1.5 Typy rodiny - vymezení

Rodina atomární

„Rodina individualistická, dezintegrovaná a především městská rodina, která vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství. Tvořena je rodiči a dětmi. Používá se též pojem rodina nukleární, rodina manželská nebo rodina párová“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Rodina funkční

„Rodina, v níž dochází k úspěšnému řešení problémů, existuje příznivé emocionální klima a dochází ke stálému vyrovnávání vztahů uvnitř rodiny v souladu s životním cyklem jejich členů“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 512).

Rodina orientační (primární)

„Rodina, ve které jedinec vyrůstá“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Rodina prokreační (sekundární)

„Rodina, jež jedinec zakládá v dospělém věku zpravidla uzavřením manželství a ve které se mu narodily děti“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Rodina neúplná

„Rodiny redukované rozvodem nebo smrtí oce, matky, obou rodičů, nebo tvořená svobodnou matkou a dítětem. Obsah pojmu rodiny neúplná záleží na pojetí úplnosti rodiny v dané společnosti“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Rodina nevlastní

„Rodina, ve které má aspoň jeden z partnerů děti z předchozího vztahu a tyto s ním žijí v jedné domácnosti s jeho novým partnerem“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Rodina rozšířená

„Rodina zahrnující i příbuzenstvo ze strany (obou) rodičů, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo aspoň velmi blízko“ (Jandourek, 2001, s. 206 – 207).

Ve své práci se zaměřím na problematiku **neúplných rodin**.

2 Příčiny neúplného rodinného prostředí

2.1 Osamělý rodič

Kodymová, Kolářková (2005, s. 43) uvádějí, že „za osamělého rodiče se považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, a který nežije s druhem.“

Ze statistických údajů je patrné, že z 90 % rodin s jedním rodičem, se osamělým rodičem stává žena. A je patrné, že přibývá těchto rodičů v důsledku vysoké rozvodovosti, nízké sňatečnosti a také nižším počtem dětí narozených v manželském svazku. Nejčastějším důvodem osamění je rozvod. Ovdovění nebo samoživitelství není tak zdaleka hojně zastoupeno jako právě rozvod (Kodymová, Kolářková, 2005).

Na rozdíl od rodiny úplné, kde oba rodiče plní své funkce a role jednotlivě, osamělý rodič musí plnit jak mužskou, tak ženskou roli najednou (Vágnerová, 2007).

Osamocení rodiče se potýkají s celou řadou povinností a plnění funkcí rodiny, které se pro ně mohou, na rozdíl od rodin úplných (dítě žije s oběma rodiči), jevit jako obtížné. V rodinách úplných zajišťují jejich plnění oba rodiče, kdežto v rodinách neúplných jen jeden rodič. Zabezpečují rodinu po stránce finanční, pečují, vychovávají a vzdělávání své děti, zajišťují chod domácnosti. I když tyto povinnosti připadají i rodičům v rodinách úplných, osamocení rodiče je mají ztížené. A proto může často dojít k situacím, kdy osamělý rodič na vše sám nestačí, a tudíž může mít s výchovou dětí obtíže. Cítí se nepotřebným, osamělým. V případě osamocených otců se ještě navíc mohou objevit problémy, jak při spojení náročné práce s péčí o děti, tak také, a to zejména obtíže s dcerami. Dcery mohou často připomínat otcům svou matku, tedy ženu, která je opustila (Kodymová, Kolářková, 2005).

2.1.1 Rizika osamělého rodičovství

Kodymová, Kolářková (2005) uvádějí, že osamělé rodičovství může přinášet několik rizik. Osamělé rodičovství je považováno za vážný a někdy podceňovaný problém společnosti, který se může jako psychické případně ekonomické zátěž přenést i do další generace (Kodymová, Kolářková, 2005).

Mezi rizika osamělého rodičovství dle Kodymové, Kolářkové (2005) můžeme zařadit:

- Ohrožení základních funkcí
- Ekonomické znevýhodnění
- Nezaměstnanost
- Bytová problematika
- Sociální izolace

2.2 Příčiny neúplnosti rodiny

Hovoří-li se o rodině, automaticky se nám vybaví úplná rodina, celek tvořený ženou, mužem a dětmi. Je logické myslet si, že těchto rodin v naší populaci převládá, ale není tomu tak. Dnešní společnost je zastoupena více rodinami neúplnými, tedy rodinami, kde jeden z rodičů chybí (Matoušek, 1997).

Stává se tak v důsledku vzrůstající rozvodovosti, dále přibývá žen, které se rozhodly stát se svobodnými matkami, ale zvýšil se i počet neštěstí, při kterých člověk přijde o život. Rodiny s jedním rodičem utvářejí stále běžnější model rodiny. Z 90 % převládají jako osamělí rodiče ženy a 10 % tvoří muži (Sobotková, 2001).

2.2.1 Rozvod

Rozchod rodičů či dokonce rozvod manželství se označuje za jedno z výrazně konfliktních období. Neovlivňuje jen děti a rodiče, ale může se dotýkat celé širší rodiny. Má své aspekty sociální etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. V dnešní době je problematika rozvodů velmi rozšířeným jevem. V posledních letech prudce stoupá rozvodovost. Období rozvodu není jednoduché. Je to období plné stresu, psychických tlaků, nespokojení důležitých lidských potřeb. Důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život (Matějček, Dytrych, 2002).

Rozvod je prostředek, který může pomoci zabránit prudkým neshodám manželů, které většinou vedou k vysoce obtížnému soužití. Rozvod může ukončit přetrvávající konflikt a vnáší do života člověka nové perspektivy. Z toho vyplývá, že rozvod v určitých případech může být pozitivním řešením vzniklé situace (Matějček, Dytrych, 2002).

V literatuře najdeme, jak člověk emočně reaguje na rozvod. Člověk, který se rozvádí, může procházet určitými stádii psychické reakce, které nemusí být zcela jasně odděleny. Stádia mohou být následující – od beznaděje, pocitů bezmoci, vzteku, zoufalství, výčitek za vlastní selhání; přes

pochybnosti o vlastní hodnotě, apatii, omezení společenských kontaktů až do stavu nové adaptace, tedy člověk přijme rozvod uznán jako nezbytné řešení manželského nesouladu a je schopný navázat nový vztah (Matoušek, Uhlíková, 2005).

2.2.1.1 Stádia rozvodu

Dle Matějčka, Dytrycha (2002) se z teoretického hlediska hovoří o třech stádiích rozvodové situace:

- **Manželský (rodinný) nesoulad**

Důvody vzniku manželského nesouladu jsou méně či více závažné rozpory, které nejsou partneři schopni dobře řešit. Dalším důvodem být, že partneři nepřistupují příliš na kompromisy. Manželský nesoulad, je poměrně častý a nebývá nikým diagnostikován, Pokud manželé nevyhledají manželskou poradnu, může nesoulad přejít v manželský rozvrat (Matějček, Dytrych, 2002).

- **Manželský (rodinný) rozvrat**

Jedná se už o závažnější rozpory, které mohou výrazně zasahovat do některých základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné). Manželský rozvrat může být okamžitý nebo dlouhodobý. A může, v některé ze svých fází přecházet i v rozvod (Matějček, Dytrych, 2002).

- **Rozvod**

Rozvod je formálně právní a radikální ukončení dlouhodobě nefungujícího manželství. Rozvodové řízení probíhá úřední cestou za pomoci úředních institucí, jako jsou soudy, právníci, oddělení péče o dítě aj. (Matějček, Dytrych, 2002).

Existují ale také rodiny, ve kterých dlouhodobě přetrvávají konflikty, neshody, tato rodina je vážně ohrožena, ale žádost o rozvod nepodá. Manželství tedy nebude rozvedeno, bude fungovat i nadále i přes výrazné problémy (Matějček, Dytrych, 2002).

2.2.1.2 Dítě a rozvod

Dnešní společnost vychází z domněnky, že rozvod má pro děti závažné emoční často i traumatizující důsledky, ale je možno pochybovat o obvyklém předpokladu, že takovéto důsledky jsou nevyhnutelné. To, aby dopad následků rozvodu rodičů na dítě byl co nejmenší, ne-li žádný, závisí především na kladném vztahu rodičů po rozvodu. Rodiče

by si měli uvědomit, že na prvním a nejdůležitějším místě je dobrý prospěch a pohoda jejich společného dítěte, popř. dětí, proto by měli spolu co nejlépe vycházet. Přestože jejich partnerský vztah skončil, rodičovský vztah trvá i nadále (Smith, 2004).

2.2.1.3 Syndrom odcizení, odmítání, zavržení rodiče [PAS]

Dětský psychiatr Gardner definuje PAS jako „jev, kdy závažný partnerský konflikt, rozchod či rozvod rodičů vede k narušení až úplné ztrátě vztahu dítěte k jednomu z rodičů“ (Baštecká, 2009, s. 209).

PAS se dotýká silně všech členů rozvrácené rodiny a samozřejmě nejvíce je ohrožen psychosociální vývoj dítěte. Někdy může bohužel dojít i k závažnému psychickému poškození dítěte. Při dramatickém a konfliktním rozchodu či rozvodu rodičů často dochází k situacím, kdy rodiče záměrně navádějí své dítě proti druhému rodiči. Snaží se druhého rodiče poškodit nepravdami a lží. U některých rodičů může také docházet ke snaze získat dítě na svou stranu někdy i za každou cenu. Dítě se stává jakousi „zbraní“ jednoho rodiče proti druhému. Tyto uvedené skutečnosti mají za následek, že u dítěte postupně začíná docházet k naprogramovanému odmítání rodiče. Jedním z nejčastějších příkladů je, že dítě pomalu přestává mít zájem se s rodičem setkávat. Až nastane situace, kdy se s rodičem vůbec nechce vídat a svého rodiče zavrhne. Někdy dočasně, ale někdy také po celý život (Baštecká, 2009).

Pokud se jedná o PAS, který je rozvinutý v mírné podobě, a rodiče jsou schopni změny chování, příznaky odcizení buď sami postupně odezní, nebo za pomoci příbuzných, přátel se odstraní. V těžších formách je už potřeba vyhledat odbornou psychosociální pomoc (Baštecká, 2009).

2.2.2 Úmrtí rodičů

Úmrtí rodičů není v dnešní době častou příčinou chybějícího člena rodiny jako rozvod, ale přesto se hovoří o jevu závažném. Oproti situaci v minulých staletích, kdy člověk umíral v nižším věku, klesl výrazně počet umírajících v rodičovském věku. Jedním důvodem poklesu úmrtí rodičů je prodloužení průměrného věku a tím druhým výrazný pokrok medicíny. Nejčastější počet úmrtí připadá na úrazy, automobilové nehody a civilizační nemoci, zejména rakovinu. Je známo, že častěji umírají otcové než matky (Matějček, Dytrych, 2002).

Úmrtí jednoho z rodičů se dle Matějčka, Dytrych (2002) od rozvodu liší v těchto skutečnostech, které působí na psychiku druhého (živého) rodiče a dítěte:

1) Přípravenost

Úmrtí většinou přichází nečekaně, náhle a proto připravit se na tuto nově vzniklou situaci prakticky nelze. I v případě, že důsledkem úmrtí byla dlouhodobá nemoc, při jejímž průběhu se člověk postupem času mohl s budoucí ztrátou nejbližšího smířovat a „připravit“ se na ni, tak i pocity, emoce jsou jiné než u rozvodu. V průběhu umírání blízkého člověka se často objevuje strach, úzkost, beznaděj, žal, ale především snaha nejbližšímu, který nás brzy opustí plnohodnotně vyplnit poslední chvíle. Kdežto u rozvodu převažují křivda, změny chování k okolí, obviňování otce i matky, frustrace ze ztráty nejbližších osob, konflikty (Matějček, Dytrych, 2002).

2) Přítomnost

Zemřelý člověk se už nikdy nevrátí zpět, nikdy už nám nebude fyzicky nablízku. Ztráta je trvalá, definitivní. Fyzicky se vytratí ze života nejbližších navždy, ale ve vzpomínkách ve snech je přítomen dál. Rozvodem dítě neztrácí ani jednoho rodiče. Pouze s jedním bude trávit méně času (Matějček, Dytrych, 2002).

2.2.2.1 Proces truchlení dětí

Jako příznaky procesu truchlení dětí, které se často objevují, můžeme uvést následující: apatie, uzavřenost do sebe, nechutenství, u menších dětí tzv. vývojová regrese (návrat na nižší vývojový stupeň), nápadné lpění na někom z dospělých a různé neurotické obtíže. Ale také se může objevit a provokativní a někdy záměrné zlobení, strhávání pozornosti na svou osobu, snaha dítě vydobýt si zájem zbývajících členů rodiny a to i negativním způsobem (Matějček, Dytrych, 2002).

Průběh truchlení může být u každého dítěte jinak dlouhý a projevy tohoto truchlení mohou být různě intenzivní (Matějček, Dytrych, 2002).

Dle Matějčka, Dytrych (2002) se u většiny z nich dají rozlišit jeho čtyři klasické fáze:

- 1) **Šok neboli ochromení**, je období, kdy dítě zjistí, že milovaná osoba se již neobjevuje,

- 2) **Protest** je obranná reakce, kterou se dítě dožaduje, aby se věci vrátily do původního stavu
- 3) **Beznaděj či zoufalství**, dítě si uvědomí, že protestem se ničeho nedomůže, protože ztráta osoby je definitivní
- 4) **Proces vyrovnávání, uklidňování, smíření a hledání nových východisek** (Matějček, Dytrych, 2002).

Může se stát, že u některých dětí mohou velmi silné citové poruchy trvat krátce a naopak u určitých dětí nevýrazné obtíže trvají měsíce i roky. Nelze posuzovat intenzitu žalu podle intenzity lásky a náklonnosti dítěte k zemřelé osobě. (Matějček, Dytrych, 2002).

2.2.3 Žena samoživitelka

Pojem „žena samoživitelka“ zahrnuje cíleně neprovdané ženy, kterým se jejich děti narodily z krátce trvajícího partnerského vztahu. Dále zde můžeme zahrnout svobodné ženy rozhodnutí přijmout do své péče cizí dítě a to prostřednictvím adopce nebo pěstounské péče. Jinou příležitostí pro mateřství, která v České republice dostupná není, je možnost umělého oplodnění svobodné ženy. Svobodná volba ženy stát se za této situace matkou může být zapříčiněna různými okolnostmi jako je například emoční a osobnostní nezralost zplodit dítě nebo pak také starší žena, která touží jednou stát se matkou. Jiným ženám mateřství může přinést šanci, jak změnit svůj život (Sobotková, 2001).

Je potřeba rozlišit skupinu velmi mladých svobodných matek a matek, které se rozhodly stát se svobodnými matkami až v pozdějším věku, zhruba okolo třicátého roku. U velmi mladých matek dochází k těhotenství neplánovanému a často zapříčiněné selháním antikoncepčních prostředků. Partneri těchto matek jsou krátkodobé, či náhodné známosti. Svobodné starší matky se sami rozhodly mít dítě a vědomě si zvolily tento způsob mateřství. Partneri těchto žen jsou dlouhodobé známosti. Vztahy obou skupin žen k otci dítěte jsou narušeny (Matoušek, 1997).

2.2.3.1 Typy přijetí role ženy samoživitelky

Než žena přijme roli svobodné matky, musí projít procesem rozhodování, ve kterém dochází k ujasnění celé řady motivů i osobnostních vlastností. Vágnerová (2007) uvádí různé alternativy svobodných matek podle vztahu k jejich nenarozenému dítěti:

- A) svobodná matka není schopná najít jiné řešení, jak svou situaci vyřešit. Rezignuje na všechny možnosti. Tato matka sice o své dítě nemá zájem, ale ani se nedokáže

rozhodnou pro interrupci. Otec dítěte často bývá náhodná nebo krátkodobá známost. V tomto případě může vzniknout možné riziko, že matka nebude schopná si vytvořit ke svému dítěti optimální vztah (Vágnerová, 2007).

B) V tomto případě je ztotožnění s rolí svobodné matky přijato jako nouzové řešení. Přestože těhotenství není plánované, žena tuto skutečnost přijímá, ale většinou až po zjištění, že je těhotná. Partnerský vztah matky bývá dlouhodobější, ale není bezproblémový. V častých případech může být problémem vázanost partnera v jiném vztahu či dokonce manželství. Těhotenství se může žena snažit použít jako nátlakový prostředek za účelem vyřešení nejistoty ve vztahu. Časem se partnerský vztah rozpadne. Postoj matky k nenarozenému dítěti může být různý, ale obvykle je, po požití stresového období, akceptováno. Ve vztahu k dítěti se v některých případech může zklamání z odmítavého postoje partnera projevit nepříznivě (Vágnerová, 2007).

C) Žena se zcela dobrovolně rozhodla být svobodnou matkou a to zpravidla už před otěhotněním. Tato žena většinou nemá partnera a ani ho nehledá. Těhotenství bývá plánováno a matka si leckdy vybere otce pro své dítě zcela racionálně. Dítě si přála, těší se na něj, od otce dítěte nic nežádá a také často ho ani neuvede do rodného listu dítěte. Postoj svobodné matky k dítěti je velmi dobrý. Sociální stigmatizace nepředstavuje pro tyto matky větší frustraci, protože s ní předem počítaly. Do skupiny těchto svobodných matek často patří ženy starší 30 let, s vyšším vzděláním, které mají problém najít vhodného partnera (Vágnerová, 2007).

Průběh těhotenství svobodných matek bývá komplikovanější než u žen vdancých či žen, které žijí v partnerském svazku. Děti svobodných matek jsou více nemocné a mají horší školní prospěch, i když inteligencí se neliší od dětí z úplných rodin. Děti svobodných matek jsou ve většině případů jedináčky, protože téměř žádná žena nemá jako svobodná matka více dětí. A jen malý počet těchto žen se vdá a má další děti. Pouto mezi matkou a dítětem je silné. Dá se oprávněně předpokládat, že dítě svobodné matky bude mít víc problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím (Vágnerová, 2007).

2.2.3.2 Obranné mechanismy u svobodných matek

Svobodné mateřství zvyšuje riziko prohloubení extrému ve vztahu matky k dítěti. Jednou z možností je pocit nezbytnosti vytvořené koalice, matka se snaží vynahradiť dítěti nezájem otce o dítě. Proto mohou matky na vzniklou situaci reagovat různými obrannými

mechanismy, které jim mohou pomoci lépe zvládnout celkovou zátěž. Může jít např. o regresi, hledání nějaké autority, která by pomohla, o fantazijní zkreslení, které interpretuje odmítavý postoj partnera přijatelnějším způsobem, o racionalizaci, kdy se matka utěšuje, že se stejně většina manželství rozpadá a děti tak jako tak zůstanou nakonec bez otce (Vágnerová, 2007).

2.2.4 Osamělý otec

- V poslední době se na problematiku svobodných otců začíná zaměřovat větší pozornost odborníků. Osamělým rodičem se otec stává především úmrtím matky dítěte, svěřením soudu dítěte do péče otce v případě rozvodu manželství či rozpadu partnerského vztahu. V západních zemích v současnosti postupně roste počet osamělých otců, kterým byly děti svěřeny do péče po rozvodu nebo rozpadu partnerství (Sobotková, 2001).
- Sobotková (2001) uvádí, že do sedmdesátých let byla role otců ve výchově dětí opomíjena. Postupem času se začínaly objevovat změny. Feministické hnutí atakovalo tradiční rozdělení rolí. Muži jsou vybízeny k více aktivnějšímu přístupu k dětem, také se více angažují na jejich vývoji. Pro muže, který zaujímal tradiční otcovskou roli, může být poměrně složité převzít roli chybějící matky (Sobotková, 2001).
- Častou obtíží pro muže, kteří vychovávají děti sami, bývá především nedostatečné zvládnutí péče o domácnost. Je všeobecně dáno, že hlavní pečovatelkou byla v rodině žena, muž zastával roli živitele rodiny a proto je zřejmé, pokud převezme tuto pečovatelskou roli muž, může docházet k řadě nesrovnalostí. Jednou z nich může být již zmiňovaná péče o domácnost, především po stránce obživy, úklidu a hygieny. Dalšími by mohly být školní příprava dětí, volnočasové aktivity, přílišná pracovní vyčerpání otce. Otcové často mívají problém s přijetím veškeré odpovědnosti za rodinu, také se mohou někdy cítit osamělí více než ženy. Bohužel u nás zatím není zcela ošetřena podpůrná síť pro otce (Sobotková, 2001).
- Sobotková (2001) uvádí závěry studií otcovského chování a z těchto závěrů vyplývá následující:

A) Muži dokážou pečovat o děti stejně dobře jako matky. Úspěšnost záleží na osobnosti otce, na finančních prostředcích, na okolnostech aj.

- B)** Hranice tradičních představ o výchově dětí a rodičovství jsou posouvány příběhy osamělých otců
- C)** Společenskou prestiž otců zvyšuje jejich kompetentní rodičovství
- D)** Muži mají jiný styl rodičovství než ženy, nemůžeme ho hodnotit jako lepší či horší. Děti mohou vnímat péči otce stejně dobře jako péči matky (Sobotková, 2001).

Rodiny osamělých otců se potýkají s jinými problémy než rodiny osamělých matek. Otcové častěji využívají placené služby pro domácnost a hlídání dětí, zejména důvodů pocitu menší kompetentnosti. Také finanční prostředky mívají otcové vyšší než matky. S péčí o děti a domácnost také často osamělým otcům pomáhají jejich rodiče (Sobotková, 2001).

3 Sociální učení a identita

3.1 Sociální učení

Vágnerová (2005, s. 86) uvádí, že „sociální učení je závislé na kontaktu se společností. Jedinci umožňuje, aby porozuměl pravidlům, která v této společnosti platí, a na jejichž základě se jí přizpůsobil a začlenil se do ní“.

Sociální učení umožňuje nejen porozumět různým projevům lidského chování a také osvojit si žádoucí způsoby chování. Do této skupiny můžeme zařadit osvojování komunikačních dovedností, postojů, hodnot a norem chování, sociálních rolí aj. Jedinec si osvojuje nové poznatky v sociálním kontaktu různými komplexními způsoby učení (Vágnerová, 2005).

Vágnerová (2005) uvádí 2 typy sociálního učení – nápodobu a identifikaci:

Nápodobu řadíme za jednu z možností modelového učení. Jedinec přejímá hotové vzorce chování, které má možnost pozorovat u jiného člověka, tj. modelu. Aby tato metoda mohla být užita, musí být k dispozici vzor chování, který má být napodoben. Lidé většinou napodobují chování, které je pro ně nějakým způsobem atraktivní. Učení nápodobou je základem určitého standardu chování. Člověk napodobuje již hotový, obvykle sociálně přijatelný vzor (Vágnerová, 2005).

Identifikaci se rozumí ztotožnění se s určitou osobou a napodobování všech jejích projevů. Přijetí daného vzoru může být až nekritické. Identifikace je založena na citové vazbě, či obdivu k určité autoritě, se kterou se jedinec identifikuje a napodobuje ji. Snahou nápodoby je přání být stejný jako napodobovaná osoba. Nejjednodušším způsobem jak dosáhnou stanoveného cíle, je jednoznačně nápodoba viditelných projevů obdivované bytosti, např. úpravy zevnějšku, způsoby chování a vyjadřování aj. Identifikace bývá spojena s komplexnějším učením (Vágnerová, 2005).

3.2 Identita

V průběhu sociálního učení (nápodoba, identifikace) se formuje identita a sebepojetí. Identitu chápeme jako prožívání a uvědomování sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních lidí. Sebpoejetí má více kognitivní charakter než identita a vyjadřuje to, co si člověk o sobě myslí a jak se posuzuje (Vágnerová, 2005).

Simon, Sierlin (1995) definují identitu jako „pocit kontinuity a koherence, skrze který jedinec vnímá svoje bytí jako jednotné, i přes měnící se stav těla životní okolnosti a vztahy“ (Simon, Stierlin, 1995, s. 72).

3.2.1 Pojetí identity dle Jamese Marcii

- Psycholog James Marcia zastával názor, že pro dosažení identity, musí dospívající člověk prožít krizi a také se angažovat. Krize znamená, že člověk si začne klást otázky, které mu pomohou rozhodnout, co je pro něj pravdivé. V období dospívání lidé zaobírají svými vlastními názory a získanými zkroušenostmi. Často může docházet k tomu, že osobní názory dospívajících se rozcházejí s názory jejich rodičů, učitelů, přátel. Ale během a po zformování identity zůstávají základní hodnoty téměř většiny dospívajících velmi podobné hodnotám jejich rodičů. Případné rozdíly v hodnotách nebývají dramatické (psychologie, 2002, [on-line]).
- Krize může proces budování identity pouze začít. Dospívající člověk se musí sám odhodlat či rozhodnout, jaký směrem se chce dát. Marcia uvádí, že v případech kdy po krizi úspěšně následuje odhodlání, člověk získává **dosaženou identitu**. Pro dosažení identity člověk je k sobě i druhým tolerantnější. Díky své vyrovnanosti schopnosti přijímat odlišnosti druhých lidí mají osoby se silnou identitou dobré mezilidské vztahy (psychologie, 2002, [on-line]).
- U **předčasně uzavřené identity** mladí lidé neprošli krizí. Bez vlastního přehodnocení přihnuli hodnoty svých rodičů nebo nějaké organizace či hnutí. Ti, kdo předčasně uzavřeli svou identitu, žijí neprověřený život. Někteří odborníci na vývojové psychologie zastávají názor, že lidé, kteří předčasně uzavírají svou identitu, mohou v průběhu života prožít krizi. V určitém životním okamžiku se téměř každý z nás pokládá otázky o své existenci, cílech (psychologie, 2002, [on-line]).
- Pojem **moratorium identity**, které užívá James Marcia, znamená, že odpovědi na otázky kladené ohledně krizí a řešení dané krize se ještě nedostavily. Často se stává, že přestože mají dobrý pocit z toho, že si kladou správné otázky, mohou se cítit hloupě, protože na ně nenašli odpověď. V těchto případech mohou často mladí lidé trpět úzkostí. Jsou schopni navázat vztahy, ale ne dlouhodobě. Jsou nestálí, nemají pevné postoje a jasné vlastní plány (psychologie, 2002, [on-line]).

3.2.2 Sebepojetí

Sebepojetí je vnímáno jako komplexní obraz vlastního já a představa o sobě samém. Z obrazu vlastního já vyplývá také postoj k sobě samému (Vágnerová, 2005).

Vágnerová (2005) do této kategorie řadí:

- ❖ **Sebehodnocení** – Základem je znalost a reflexe vlastních kompetencí, zkušenost s úspěchem či neúspěchem, s hodnocení a názory ostatních lidí aj. Sebehodnocení zahrnuje různé projevy, kritériem hodnocení těchto projevů se většinou stávají společenské normy. Chování člověka v souladu s těmito normami je pozitivně hodnoceno a oceňováno. Toto ocenění slouží jako příznivá zpětná vazba, která podporuje pozitivní sebehodnocení. Na určité vývojové úrovni se dodržování těchto norem stává vnitřní potřebou, která je nazývána jako svědomí. Svědomí je spojené se systémem osobních hodnot. Člověk se pozitivně hodnotí jen tehdy, když jedná dle svého svědomí (Vágnerová, 2005).
- ❖ **Sebedůvěra a sebeúcta** – Sebehodnocení zahrnuje sebezpoznaní, a také dává obrazu vlastního já určitou hodnotu, jejíž součástí je vědomí vlastních kompetencí. Z toho vyplývá i očekávání úspěšnosti. Míra sebedůvěry určuje další motivaci a úroveň cílů, které si jedinec schopen stanovit. Přijatelná sebedůvěra je spojena s pocitem kontroly jako možnosti nějakým způsobem ovlivňovat svůj život. Pokud jedinec důvěřuje svým schopnostem, je sebehodnocení spíše pozitivní. Jedinec, který má nízké sebehodnocení, podceňuje svoje možnosti a setrvává v pasivnější roli, než je nutné. Tito lidé jsou často závislí na jiných lidech, vyhledávají pomoc. Netroufá si aspirovat na lepší pozici a prosazovat vlastní představy. Míra sebedůvěry ovlivňuje i názor na obtížnost dané situace a její zvládnutelnost. Nízká sebedůvěra se projevuje přeceňováním její náročnosti. Případné selhání, které je očekáváno, jen dále prohlubuje pocity nedostatečnosti. (Vágnerová, 2005).
- ❖ **Sebeláska** – Součástí postoje k sobě samému není jen rozumové hodnocení, ale i citový vztah, sebeláska. Je vyjádřena mírou sebeakceptace, která je výsledkem určitých dílčích, často protikladných pocitů. Může také přispět k interakci jednotlivých složek vlastního já. A tím způsobem, že dává určitý význam a tudíž i podporu (Vágnerová, 2005).

4 Struktura rodiny

4.1 Rodinná konstelace a její vymezení

Z výsledků srovnávací analýzy, která byla zaměřena na velký počet rodin, je patrná skutečnost, že stejná pozice v řadě sourozenců se často spojuje s podobnými a současně typickými osobními vlastnostmi, hodnotovou orientací a způsobem, kterým určitý člen rodiny přenáší vnitřní rodinné vztahy mimo prostředí rodiny. Tuto skutečnost jako výraz a důsledek rodinné konstelace zmiňuje W. Toman. Podle něj mají prvorození jedinci sklon domnívat se, že vědí, co je správné a co chybné, co je dobré a co špatné. Často spolupodílejí se svými rodiči na zodpovědnosti za výchovu svých sourozenců. Mladší sourozenci nejsou zodpovědností zatíženi tak často, a nejsou nuceni tak často rozhodovat. Podle Tomanova konceptu má pořadí sourozenců vliv na výběr partnerů a na pravidla, která se v nově založené rodině vyvinou. (Simon, Stierlin, 1995).

Naproti tomu Sobotková (2001) uvádí, že konstelace je sociálněpsychologické uspořádání rodiny. Do této skupiny dle Sobotkové (2001) patří:

- osobnostní charakteristiky,
- citová vzdálenost členů rodiny,
- pořadí narození a pohlaví sourozenců,
- věkové rozdíly,
- dominantní či submisivní pozice,
- počet členů rodiny a další faktory.

Abychom dobře rozuměli osobnosti člena rodiny a určitým specifikům fungování rodiny, je dobré znát pozici každého člena rodinné konstelace (Sobotková, 2001).

Janošová (2008) k sourozeneckému vlivu dodává, že prvorozené děti v nukleární rodině vnímají jako nejbližší identifikační vzor rodiče. Kdežto mladší děti považují za bližší a dosažitelnější model starší sourozenci (Janošová, 2008).

Sobotková (2001) uvádí, že jedinec ve svých nových vztazích, kterými jsou označovány zejména manželství a rodičovství, opakuje ty vzorce chování, které má zažité a zafixované z původní rodiny. Tato myšlenka je označována jako tzv. **duplikační teorém**. (Sobotková, 2001).

4.2 Koalice

Sobotková (2001, s. 35) uvádí, že koalici lze obecně chápat „jako spojenectví mezi určitými členy rodiny.“

Můžeme rozlišovat 2 typy koalicí:

- funkční
- dysfunkční

Jako příklad funkční koalice můžeme uvést koalici manželství. Toto spojenectví je nejsilnějším pilířem rodiny. Manželská koalice je otevřena veškerým různým vztahům a vazbám. Význam těchto rodinných vazeb je téměř stejný pro každého člena rodiny.

Koalicí může také označit vztah spojenectví dvou osob, který je namířen proti zájmu jiného člena (Sobotková, 2001).

Janošová (2008) uvádí, že mezi časté příklady koalicí můžeme zařadit koalici mezi rodičem a dítětem stejného pohlaví. Vzájemné působení koalicí mezi matkou a dcerou či mezi otcem a synem se odehrává v přátelské rodině. Výše zmíněné vazby jsou důležité nejen pro další vývoj dítěte, ale také pro realizaci sociálních a profesních rolí. Jako nejbližší koaliční rodinný vztah z hlediska podobnosti musíme uvést vztah mezi matkou a dcerou. Jejich identity se nejvíce prolínají. Mají podobné způsoby hodnocení společné události. Vztah mezi otcem a synem je silný, ale citový obsah nemusí být často zjevný (Janošová, 2008).

Sobotková (2001) rozlišuje následující typy koalicí:

- **Schizmatická koalice** – v manželství je tato koalice vnímána jako relativně slabá či zcela chybí. Naopak jako silné rodinné spojenectví působí mezi odlišnými pohlavími a také jako silné mezigenerační vazby rodiči a dětmi téhož pohlaví (Sobotková, 2001).
- **Asymetrická rodinná koalice** – tento typ vymezuje situaci, kdy jeden člen rodiny je značně izolován od ostatních členů, kteří vytvářejí silnou soudržnou koalici (tamtéž).
- **Generační koalice** – na jedné straně jsou manželé a druhé straně jsou jejich děti. Každá skupina vytváří samostatné koalice, pokud je ale mezi nimi narušena interakce či její intenzita je slabá, můžeme hovořit o *generační propasti* (tamtéž).

- **Pseudodemokratická koalice** – veškeré vztahy a komunikační kanály v rodině jsou zdánlivě téměř stejného významu. Rodičovské role a manželské role však nejsou dobře rozdělené (tamtéž).
- **Totální koalice** – tuto koalici tvoří rodiny, které pojí těsné, provázané vazby. Pocity jednání jednoho člena rodiny ovlivňují ostatní členy rodiny. Osobnostní hranice nejsou jasně stanovené a vymezené (tamtéž).

4.3 Definice rodinné identity

O problému rodinné identity píše J. Koščo (1987) v souvislosti s psychologickou strukturou rodiny. Odvolává se na N. Ackermana, který v roce 1970 upozornil na dva aspekty rodinné identity – rodinná identita a rodinná stabilita:

- **Rodinnou identitu** vnímá jako subjektivní aspekt celistvosti rodiny. Je to kognitivní a emocionální „my“ dané rodiny. Umožňuje zachovat určité hodnoty a spojení, které jsou důležité při řešení problémů adaptace. V rodinné identitě jsou zahrnuty pocity i vědomí vzájemné blízkosti, sounáležitosti, projevy zájmu a vřelosti (Sobotková, 2001).
- **Rodinná stabilita** umožňuje udržet rodinnou identitu v čase a zajišťuje kontrolu nad konflikty. Také má rodinná stabilita schopnost rodiny měnit se a dále rozvíjet (Sobotková, 2001).

5 Dynamika rodiny

5.1 Rodinné rituály

Za rodinné rituály považujeme neměnné, specifické průběhy určitých činností rodiny. Rituály mají funkci:

- Ochranou
- Pomocnou
- stabilizační

Rituály mohou mít podobu každodenní rutiny, ale také se jedná o slavnostní příležitosti, které jsou projevem silné rodinné tradice (Sobotková, 2001).

Rodinné rituály pomáhají formovat rodinnou identitu v obdobích, kdy je nutná její inovace. Rodinné rituály umožňují upevnit vědomí rodinné identity, které je životně důležité. Pokud jsou rituály potlačeny, zapomenuté nebo zanedbávané, může vědomí rodinné identity pozvolna slábnout (Sobotková, 2001).

V dnešní době, pro kterou je typická rychlá změna, nám právě rituály mohou pomoci nejlépe danou změnu přijmout. Rituály se mohou měnit během života podle potřeb rodiny (Sobotková, 2001).

5.2 Rodinné přesvědčení (mýty)

V každé rodině můžeme nalézt určité systémy přesvědčení, které do určité míry ovlivňují pocity a chování členů rodiny. Podpovrchové struktury a soubory postojů, které nejsou zcela ve většině případů přímo vyjadřovány, jsou označovány jako mýty. Mýty dotvářejí nejen komplexní linii ale také specifické rysy rodinného života. Mohou být často pomocným klíčem pro porozumění a pochopení rodinných problémů a vztahů (Sobotková, 2001).

Plaňava (1998) charakterizuje rodinné a manželské mýty jako:

- Normativní a hodnotící přesvědčení
- Slovně vyjadřující fakt, že něco je vhodné, správné, žádoucí a něco jiného je neuskutečnitelné, nemožné, nehodící se.

Plaňava (1998) uvádí 2 funkce mýtu:

- Hestickou
- Dyshestickou

Tyto funkce stanovují rozlišení, zda daný normativní požadavek a mýtus slouží ke kohezi neboli soudržnosti a plnění úkolů soužití, nebo zda spíše způsobuje problémy, komplice či poruchy (Plaňava, 1998).

Sobotková (2001) mezi základní typy mýtů řadí:

1. mýtus harmonie – jsme a budeme šťastni a spokojeni
2. mýtus obětního beránka – někdo je označen za viníka
3. mýtus přehnané soudržnosti – rodina maximálně drží při sobě a snaží se bráni ohrožení, které může přijít z okolního světa

5.3. Životní scénář

Každý člověk má podvědomý životní plán, neboli scénář, podle kterého si uspořádává delší časové úseky. Tyto období či dokonce celý život a vyplňuje je rituálními aktivitami a hrami, které podporují jeho scénář a současně mu přinášejí okamžité uspokojení (Berne, 1997).

Základy scénářů můžeme nacházet v dětských představách, které někdy mohou přetrvat po celý život. U citlivějších, vnímavějších a inteligentnějších lidí se tyto představy postupně rozplývají a to má za následek vznik určitých životních krizí. Jako příklady krizí můžeme uvést adolescenční přehodnocení rodičů, malicherné protesty středního věku. V některých případech mohou naprosto zoufalé pokusy o nové získání představ v pozdějším životě vést k depresím či spirituálnímu ladění. Naopak opuštění veškerých představ může vést k tomu, že člověk propadne zoufalství (Berne, 1997).

Scénář je neustále pokračující životní plán, který byl vytvořen v raném dětství pod tlakem rodičů. Je to psychologická síla, která žene člověka ke splnění vlastního osudu, bez ohledu na to, zda je donucen nebo zda je to jeho svobodná vůle (Berne, 1997).

Dle Berna (1997, s. 40) scénář vyžaduje:

- 1) Příkazy rodičů
- 2) Přiměřený rozvoj osobnosti

- 3) Rozhodnutí učiněné v dětství
- 4) Opravdové nadšení pro konkrétní metodu úspěchu či neúspěch
- 5) Přesvědčivý postoj

Životní scénáře se zakládají na rodičovském programování, které děti vyhledávají z 3 důvodů:

- 1) Dává životu cíl, kterého se snaží dosáhnout a směr, kterým by se dítě mělo dát. Dítě většinu věcí dělá kvůli nějakým lidem, zejména kvůli rodičům.
- 2) Rodičovské programování umožňuje dítěti přijmout vhodný způsob strukturování vlastního času, který byl přijatelný pro rodiče.
- 3) Je nutné, aby se lidem říkalo, jak a co mají dělat. Samostatné učení může být někdy inspirativní, ale není příliš praktické. Člověk se učí z neúspěchů druhých lidí, ne z vlastních (Berne, 1997).

Předáváním toho, co se naučili, rodiče programují své děti. Pokud zaujímají postoj poražených, předávají programování poražených, a cítí jako vítězové, předávají programování vlastní vítězům (Berne, 1997).

Berne (1997) uvádí charakteristiku vítězů a poražených:

- **Vítěz** je někdo, komu se podařilo splnit svůj vytýčený cíl. Je to člověk, který plní „stanovenou“ smlouvu se sebou i s okolím. Chce něco udělat, je zavázán udělat a svým úsilím toho dlouhodobě dosáhne. Vítěz může okolí způsobit problémy pouze nepřímo, pokud mezi sebou začne bojovat více vítězů a do svých bojů zapojují i nevinné přihlížející. Ve scénářovém jazyce bývají vítězové označováni jako princové nebo princezny (Berne, 1997).
- **Poražený** je někdo, komu se vytýčený cíl nepodařilo splnit. Poražený často svou prohru schovává za známé, co *by*, *kdy by*. Poražení působí sobě i okolí mnoho zármutku. Poražení se ve scénářovém jazyce označují jako žáby (Berne, 1997).

5.4 Genogram

Hlavním účelem genogramu je přehledné zobrazení komplexních informací o rodinných systémech. Údaje, které znázorňujeme v genogramu jsou např. jméno, příjmení, věk, povolání, rodinný stav, počet dětí, bydliště atd. Pro zobrazení údajů v genogramu je

zpravidla užíván znakový jazyk, v kterém určité symboly zdomácněly (Schlippe, Schweitzer, 2006).

Dle Simona, Stierlina (1995, s. 59) grafické zobrazení rodinné konstelace, která zahrnuje několik generací, ukazuje:

- 1) pozice v řadě sourozenců
- 2) to, jaké rodiče měli ve svých původních rovinách
- 3) pozici, kterou má indexový (identifikovaný) pacient v současné době v rodině.

5.5 Denní snění

Denní snění můžeme charakterizovat jako změněný stav vědomí, kde vzpomínky vytvořené fantazií na nějaký čas nahrazují realitu (Denní snění, 2009 [on-line]).

Nakonečný (2004) definuje denní snění jako souhrny představ, které plní zejména funkci plánovací a které jsou orientované na budoucnost. Dále uvádí, že denní snění vyjadřuje představy jedince o jeho životních vyhlídkách do budoucnosti, které bývají zpravidla v idealizované podobě. Z důvodů, že obsahuje představování si přání, která nebývají pokaždé splněna, označuje se denní snění za zdramatizovanou fantazii (Nakonečný, 2004).

Benešová (2008 [on-line]) Důvody proč jedinec sní, jsou různé. K těm nejčastějším můžeme zařadit:

- pocit osamělosti,
- vnitřní rozpory či neshody
- stanovení cíle aj.

Dle Singra je denní snění všeobecný jev, který se dotýká nás všech. Všichni sníme, protože nikdo z nás není vždy úplně šťastný a spokojený a protože většina z nás by ráda dosavadní realitu alespoň částečně změnila. Denní snění je typickým příkladem sjednocení osobnosti a jejího životního prostředí. Od ostatních se jedinec liší jen povahou, fantazií a mírou úsilí, kterou se snaží o naplnění denního snění (Benešová, 2008 [on-line]).

Obsahem denního snění většinou bývají přání a touhy orientované na budoucnost a také jejich uskutečnění. Z výzkumů je patrné, že jsou značné rozdíly mezi denním sněním žen a mužů. Zatímco ženy se orientují na moc vnitřní, muži upřednostňují moc vnější (Benešová, 2008 [on-line]).

6 Gender a genderová identita

6.1 Gender

Dle Gjuričová (1997), (cit. Janošová, 2008, s. 40) Pojem rod (angl. „gender“) vyjadřuje „rozdíly mezi muži a ženami, jejichž podstata spočívá v kulturních a sociálních vzorcích chování. Termín gender lze přeložit také jako sociální pohlaví.“

Rodové rozdíly vykazují v historickém a společensko-kulturním kontextu proměnlivý charakter. Podoba charakteru je v různých společnostech odlišná a rozmanitá. Vymezením „ženského“ a „mužského“ určitá kultura vypovídá nejen o stupni svého společenského vývoje, ale do jisté míry také o charakteru vztahů mezi svou mužskou a ženskou populací (Janošová, 2008).

6.2 Genderová identita

„Genderová identita je, podobně jako celková identita, potenciálně specifická, jedinečná“ (Janošová, 2008, s. 42).

Rodová identita je vnitřní a výlučně soukromou složkou lidské osobnosti. Tvoří ji genderové atributy, které jedinec prožívá jako své vlastní. Součástí rodové identity tvoří obsahy rodové role, které jsou v souladu s vnitřním prožíváním jedince. Tyto projevy jedinec většinu vnímá jako seberealizující, sebevyjadřující. Příslušná role je pocíťována jako souhlas se sebepojetím určité osoby (Janošová, 2008).

Genderová identita je součástí našeho já, ale některé její komponenty se nemusí navenek vůbec projevit. Naproti tomu genderová role ve většině případů zahrnuje i vnější projevy, s nimiž se jedinec příliš neztotožňuje. Součástí role jsou také určité projevy, které bývají užívány buď za účelem zisknosti, nebo jako projev sociální konformity (Janošová, 2008).

6.3 Genderová role

Rodová role v sobě zahrnuje jak souhrn představ o tom, jací muži i ženy ve skutečnosti jsou, tak i popis obecně sdílených přesvědčení o tom, jací muži a ženy měli být. Obsahem rodové role jsou projevy a zájmy, které mají souvislost s vědomím příslušnosti ke skupině mužů či žen. Do určité míry se tedy jedná o vnější vyjádření rodové identity, kdy jedinec v dané roli vyjadřuje jak skutečnost, kým se cítí být, tak i přání jak chce být druhými vnímán (Janošová, 2008).

7 Metody a techniky sběru data

7.1 Metody sběru data

Při zpracování výsledků praktické části bakalářské práce byl prováděn kvalitativní výzkum na základě *grounded theory*, zakotvené teorie.

7.1.1 Kvalitativní výzkum

Pojem kvalitativní výzkum je výzkum, ve kterém se výsledky nezjišťují pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Kvalitativním výzkumem se zabývá životem lidí, chováním, vztahy lidí, specifickými jedinečnými vzorci chování a prožívání v určitém kontextu. Nejčastěji užívané metody kvalitativního výzkum jsou pozorování a rozhovory. Kvalitativní výzkum může poskytnout data, která mohou být následně použita i k obsahové kvalitativní analýze (Strauss, Corbinová, 1999).

Strauss, Corbinová (1999) uvádí 3 základní roviny výstupů kvalitativního výzkumu:

- 1) údaje – pocházejí s různých zdrojů, nejčastěji z rozhovorů a pozorování
- 2) analytické nebo interpretační postupy – slouží k závěrům či teoriím. Provádíme tzv. kódování
- 3) písemné a ústní výzkumné zprávy – jsou prezentovány ve vědeckých časopisech, konferencích.

7.1.2 Zakotvená teorie

- „Zakotvená teorie je teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímně ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 14).
- Aby zakotvená teorie byla považovaná za důvěryhodnou, musí splňovat základní kritéria, podle kterých určujeme vhodnost pro daný jev. Mezi ně řadíme shodu, srozumitelnost, obecnost a kontrolu (Strauss, Corbinová, 1999).
- „Pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii je kvalitativní výzkumná metoda, která používá systematický soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené

zakotvené teorie o nějakém jevu. Výsledkem výzkumu je spíše teoretické vyjádření zkoumané reality než sada čísel nebo skupina volně vztažených pojmů. Podle této metodiky jsou pojmy a vztahy mezi nimi nejen vytvářeny, ale také prozatímně ověřovány“ (Strauss, Corbinová, 1999, s 15).

7.2 Techniky sběru dat

V praktické části bakalářské práce byl použit jako technika sběru dat polostrukturovaný rozhovor.

Rozhovor je spolu s pozorováním nejčastější technika kvalitativního výzkumu. Je to zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat. V rozhovoru se výzkumník s osobou, se kterou provádí rozhovor, setkává tváří v tvář. Výzkumník se aktivně zapojuje do situace a tím se může stát, že neúmyslně ovlivní množství i charakter informací sdělených respondentem. Údaje získané rozhovorem jsou zprostředkované (Ferjenčík, 2000).

Literatura uvádí mnoho typů rozhovorů. Pro tuto práci jsem si zvolila polostrukturované rozhovory. V polostrukturovaném rozhovoru aktivita tazajícího (výzkumníka) je vysoká. Otázky má výzkumník předem připravené, ale způsob a forma odpovědí na pokládané otázky je do jisté míry volný. Dotazovaný si sám volí styl odpovědí (Ferjenčík, 2000).

Rozhovor je rozčleněn do pěti tematických okruhů, ke kterým se vztahují jednotlivé otázky. Tematické okruhy, které na sebe navazují, jsou následující:

- 1) Jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte?
- 2) Jaké motivy a témata se objevují v denním snění dětí z rodin s chybějícím rodičem a jak ovlivňují formování identity?
- 3) Jak životní scénáře dětí z neúplných rodin ovlivňují jejich genderové, profesní, rodinné identity?
- 4) Jaké sociální kompenzační mechanismy učení (identifikace, vzory) využívají děti z neúplných rodin k tomu, aby se u dítěte zformovala genderová identita?
- 5) Jak rodinné rituály ovlivňují a upevňují rodinnou identitu?

Na začátku rozvoru bylo z důvodů lepší charakteristiky respondentů položeno 5 identifikačních otázek, které zjišťují následující informace: jméno respondenta (z důvodů anonymity změněno), věk respondentů, příčina neúplného rodinného prostředí, věk, kdy rodič zemřel nebo kdy se rodiče rozvedli, povolání rodičů. V rozhovoru byly použity otázky otevřené (respondent si nevybírá z konkrétních možností, ale odpovídá volně), kterých byla většina a otázky uzavřené (respondent odpovídá buď ano, nebo ne, popř. nevím).

Praktická část

1 Cíl šetření a předpoklady

1.1 Cíl šetření

Cílem práce je zjistit, jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte.

1.2 Předpoklady

Vzhledem ke zvolenému výzkumu nebyly předpoklady použity.

2 Popis výzkumného vzorku a výzkumného terénu

2.1 Výzkumný vzorek

Výzkum byl zaměřen na respondenty od 23 let do 48 let, kteří vyrůstali v neúplném rodinném prostředí. Věková hranice dotazovaných byla zvolena z důvodů zachování většího časového odstupu mezi obdobím, kdy se rodina stala z nějakého důvodu neúplnou, a současností. Polostrukturovaného rozhovoru se zúčastnilo 6 dotazovaných, z toho 5 žen a 1 muž. Pro lepší charakteristiku respondentů bylo zvoleno 5 identifikačních otázek, které byly zařazeny na začátek rozhovoru. Jména respondentů z důvodu zachování anonymity byla změněna.

Respondenti, kteří se zúčastnili tohoto výzkumu, byli předem vytipováni. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a poté přepisovány pomocí počítače.

Výzkum nepředstavuje reprezentativní vzorek dětí z neúplného rodinného prostředí v České republice. Může, ale sloužit jako předvýzkum pro další rozsáhlejší šetření.

2.2 Výzkumný terén

Rozhovory byly prováděny v měsíci únoru 2010 v okrese Český Krumlov.

3 Presentace výsledků

I. Děti z rozvedených rodin

Jitce je 42 let a je matkou 2 dětí. Když jí bylo 14 let, její rodiče se rozvedli. Je z početné rodiny, má 5 sourozenců. Důvodem rozvodu byla opakovaná nevěra otce. Jitky matka pracovala jako prodavačka a otec byl lesní dělník.

Po rozvodu rodičů se Jitka s otcem stýkala jednou měsíčně. V současné době se s ním vídá dvakrát do roka. Vztah s otcem označuje za komplikovaný. *„Moc jsme si nerozuměli. Nechyběl mi, netoužila jsem po jeho společnosti, neplnil funkci otce.“* V dnešní době je její vztah k otci lepší než v dětství. *„Dospěli jsme, žijeme 400 km od sebe a i okolnosti se změnily.“* V dětství ani v současnosti jí otec nechyběl. *„Trauma jsem z toho neměla.“* První co se jí vybaví při vzpomínce na otce, je les. *„Otec byl vášnivý nimrod, byl to jeho největší koníček, který také upřednostňoval před rodinou.“* V současnosti na otce vzpomíná často, protože je vážně nemocný. Neměla pocit, že by po odchodu otce převzala jeho roli a o své sourozence se více starat nemusela. *„Nebyla jsem nejstarší a matka byla natolik vůdčí osobnost, že řešila věci sama. Sama se vždy musela postarat o rodinu, takže to zůstávalo pořád stejné.“* Se svými sourozenci měla a má dobré vztahy.

Žádná změna ve výchově po rozvodu rodičů nenastala. *„Žádná změna nebyla, protože otec výchovnou roli ani žádnou jinou v rodině nezastával. Veškerý chod domácnosti, výchovu dětí obstarávala matka a on pouze nosil výplatu a jinak se o nic jiného nestaral.“* Výchovu matky hodnotí jako přísnou a dobrou. Nikdy si v dětství nepředstavovala, že by byl otec v rodině stále přítomen. *„Nijak zvlášť jsem ho nepotřebovala.“* Sny o otci se jí nezdají.

Komentář:

Z Jitčina vyprávění je zřejmé, že vztah mezi ní a otcem byl vždy problémový a komplikovaný. Rozvod sám o sobě nebyl důvodem vzniku nesouladu mezi nimi. Můžeme se pouze domnívat, zda příčiny neshod nepravění z toho, že se o rodinu nikdy příliš nestaral a upřednostňoval své záliby před rodinou. K této úvaze ale nahrává skutečnost, že sama Jitka uvádí, že otec podle ní neplnil vyhovujícím způsobem funkci otce. Dost pádným důvodem sporu mohla být také otcova opakovaná nevěra.

Důrazně uvádí, že jí otec vůbec nechyběl a že z toho žádné trauma neměla. Nejedná se náhodou o tzv. *silácký postoj*? Je klidně možné, že jí opravdu otec nescházel, protože

z rozhovoru vyplývá, že její matka zcela vše zvládala, jak péči o domácnost, tak výchovu dětí. Plnohodnotně zastávala i roli otce.

Nejoblíbenější pohádkovou postavou byla pro Jitku v dětství Princezna se zlatou hvězdou na čele. Na ní se jí líbilo to, jak byla krásná a hodná. Jitka měla ráda vždy kladné pohádkové postavy. Když byla malá, přála si stát se buď prodavačkou nebo učitelkou. „*Protože jsme si hráli na školu a obchod.*“ Její přání se stalo skutečností, protože pracuje jako učitelka, tudíž dětskou volbu povolání hodnotí jako dobrou.

Žádné rady či doporučení do života jí rodiče nedávali. Příkazy, které jí byly dávány se, týkaly hlavně příchodů domů. Ty jí dávala pouze matka, otec ne. „*Výchovnou funkci plnila zásadně matka.*“ Příkazy jí ovlivňují i v současné době a řídí se jimi. „*Dodnes, když řeknu, že přijdu v určitý čas, tak přijdu. Když se řekne, že se něco udělá, tak se to musí udělat. A když se někomu dá slib, tak se to musí splnit. Prostě zásadovost a dochvilnost*“

Komentář:

Je zřejmé, že Jitka je přímá, zásadová žena, která si za svými názory a rozhodnutími pevně stojí. Velký vliv na to mohla mít matka, která jí do velké míry značně ovlivnila. Ztotožňuje se s její výchovou a zřetelně si uvědomuje funkci a roli matky v jejich rodině. Identifikací se zabývá Vágnerová (2005), která uvádí, že jde o ztotožnění se s názory, postoji napodobované osoby. Princezna se zlatou hvězdou na čele je jednoznačně typická dívčí pohádková postava.

Volný čas tráví Jitka nejraději zahrádkařením, chatařením, houbařením, procházkami lesem. Tyto zájmy jí přinášejí odpočinek, relaxaci a vypnutí myšlenek. Při volbě povolání jí ovlivnila její paní učitelka ve čtvrté třídě základní školy. Jako svůj vzor v dětství považovala strýce, který jí imponoval v tom, že: „*Svou vlastní pílí vystudoval dálkově vysokou školu a prosadil se. Líbilo se mi na něm jeho chování a vystupování. A také to, že mi uměl vždycky se vším poradit a naučil mě plavat.*“ Z rodičů pro ní byla a stále je vzorem matka. Nebyla a není členem žádné sociální skupiny a ani nikdy si nepřála být nějaké členem. Upřednostňovala kolektiv lidí. Při navazování nových vztahů i partnerských nemá žádné problémy a myslí si, že je při jejich navazování úspěšná.

Komentář:

Z uvedených zájmů se dá usuzovat, zde se v ní otec nějaký způsobem *podprahově* nezapsal? Má totiž podobné zájmy jako její otec, zejména les. Je pochopitelné, že z rodičů za svůj vzor považuje matku. Uznává jí, zastávala všechny funkce v rodině. Jako mužský vzor jí ovlivnil strýc, který ji imponoval svými vlastnostmi a dovednostmi. Lze předpokládat, že do určité míry mohl Jitce nahradit vzor otce a zastával jeho roli. Přestože její vztah s otcem nefungoval, nemělo to nějaké následky na navozování nových vztahů ani partnerských. Je možné, že modelem mužského vzorce chování jí byl právě její strýc.

V jejich rodině slavili narozeniny Vánoce a Velikonoce. Oslavy probíhali v úzkém kruhu rodiny. Jako dárky k Vánocům dostávala spíše drobnosti potřebné věci. „*Bylo nás hodně dětí a peníze nebyly.*“ Po odchodu otce od rodiny se oslavy nijak nezměnily.

Komentář:

Žádné změny v rodinných rituálech po rozvodu rodičů nenastaly. Slavení Vánoc, narozenin, Velikonoc udržovalo soudržnost rodiny.

Shrnutí

Jitka rozvodem rodičů příliš poznamenána nebyla. Z jejího pohledu na situaci, když otec odešel, se toho mnoho nezměnilo. Její vztah k otci byl vždy problémový a komplikovaný, takže na něj rozvod vliv neměl. Otec podle ní neplnil svou funkci v rodině nikdy. Vše zastávala matka, kterou Jitka obdivuje a váží si jí. Stojí jednoznačně na straně matky.

Důležitou osobou v Jitčině životě je její strýc, kterého pravděpodobně považuje za svůj mužský vzor chování. Také se dá usuzovat, že v jejím životě nahradil otce.

Věře je 25 let, když jí bylo 6 let, její rodiče se rozvedli. Důvodem rozvodu byly závažné neshody rodičů. Má 2 bratry, mladší bratr se narodil, když bylo Věře 13 let a jeho otcem je matky nynější manžel. Matka pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici, otec pracuje jako dělník.

Po rozvodu rodičů se Věra se svým otcem stýkala pravidelně každý týden o víkendu. V současné době se vídají každý týden. Vztah s otcem hodnotí jako dobrý a to nejen v dětství, ale také v současnosti. Otec jí v ničem nechyběl a nechybí. Maminka měla přítele, který převzal péči o ní a jejího bratra po otci. „*Vše mi nahradila máma a také její přítel.*“ To, že otec s nimi v dětství nebyl, v ní nevyvolává žádné pocity. „*V té době jsem to nechápala.*“ Jako první se jí při vzpomínce na otce vybaví: „*Když mi dal první facku.*“ V zápětí ale dodává, že to byla tzv. *facka výchovná*, kterou jsi pravděpodobně právem zasloužila. Nemá pocit, že převzala po rozvodu rodičů roli otce a ani se nemusela více starat o svého bratra, protože byl starší. Vztah se starším bratrem hodnotí jako dobrý v dětství i v současnosti. Dobrý vztah má i se svým mladším bratrem, ale přeci jen je o 13 let mladší, tudíž blíže má ke svému staršímu bratrovi.

Výchova v rodině se po odchodu otce nějak nezměnila, byla pořád stejná. Drobné mužské práce v rodině vykonávala matka a později její přítel. Věra si nepředstavovala, že by byl otec stále přítomen. „*Já jsem ho vídala každý týden o víkendu.*“ O otci se jí sny nezdají.

Komentář:

Z úvodu rozhovoru je patrné, že rozvod rodičů vztahy s otcem nenarušil, byly a nadále jsou dobré, nenastaly žádné potíže. S otcem se pravidelně schází, udržuje s ním kontakty. Věra sama uvádí, že péči o rodinu po odchodu otce převzal maminky přítel (nynější manžel). Lze usuzovat, že přítomnost otce jí nechyběla z důvodů, že matka měla přítele, který postupně převzal roli otce. Velký význam na tom, že vztah mezi Věrou a otcem byl a i po rozvodu rodičů je bezproblémový, můžeme přisuzovat faktu, že rozchod rodičů se dotýkal pouze vztahu mezi nimi. Pro jejich děti se nic nezměnilo, měli pořád oba rodiče, kteří spolu nežijí ve společné domácnosti, ale vztah s dětmi a péče o ně zůstává stále stejná. Smith (2004) se domnívá, že by rodiče měli mít na paměti, že by spolu měli během rozvodu i po něm vycházet co nejlépe chovat k sobě slušně. Musí myslet na prospěch dítěte, aby ho rozvod poznamenal co nejméně.

Nejoblíbenější pohádkovou postavou je pro Věru jednoznačně Rákosníček, na kterém se jí líbilo, jak mluvil (postava je namluvená herečkou Jiřinou Bohdalovou, hlas

v případě role Rákosníčka moduluje, takže vyznívá chlapecky až mužsky a také komediálně) a jaká zažíval dobrodružství. Oblíbená postavička z knihy v dětství byly Bob a Bobek a celkově měla ráda kladné pohádkové postavy. Jako malé dítě si přála se stát zdravotní sestrou. Na své dětské rozhodnutí se dnes dívá: „*Jsem ráda, že to nedělám.*“

Z doporučení a rad do života jí nejvíce v paměti utkvělo: „*Učit se, učit se, učit se.*“ Tyto doporučení jí dávala pouze matka, která to komentovala slovy: „*To chceš mýt kravám zadky?*“ Doporučení o učení si Věra vzala k srdci a opravdu se více učila. Zákazy, které jí matka dávala, se týkaly především toho, s kým se má bavit a co by měla dělat. Příkazy, které Věra dostávala, byly běžné, týkaly se domácnosti – uklízení, mytí nádobí. Otec jí žádné rady, příkazy, zákazy nedával, pouze matka. V současné době se řídí hlavně příkazy o uklízení.

Komentář:

Z preferencí dětských postaviček, které měla Věra v dětství ráda, jednoznačně vyplývá, že Věra měla pozitivní mužský vzor a upřednostňovala klasické dětské kladné postavy. Dětská volba povolání (zdravotní sestra) mohla být do značné míry ovlivněna matkou, protože ta pracuje jako zdravotní sestra. Také zkušenosti matky jí mohly od její volby odradit a nakonec si vybrala povolání jiné. Rady, doporučení, zákazy a příkazy, které Věra v dětství dostávala, můžeme chápat jako klasické, které převažují ve většině rodin a jsou zaměřeny i do budoucnosti. Věra se jimi řídí a ovlivnily jí pozitivně. Jak uvádí Berne (1997) životními scénáři, které se zakládají na rodičovském programování, se děti řídí proto, že jim umožňuje vhodný směr, kterým by se v životě mělo dát a tento způsob je přijatelný pro rodiče.

V současnosti tráví volný čas především vybírání vybavičky pro své první miminko. Mezi její zájmy patří kolečkové brusle, procházky se psem. Tyto zájmy jí přináší energii a „*pocit, že jsem hubená.*“ Při volbě povolání jí nejvíce ovlivnila situace a peníze – pracuje jako servírka. Za svůj vzor považovala svého dědečka, zejména pro jeho povahu a vlastnosti. Byl hodný, moudrý, spravedlivý. Ráda s ním trávila čas. V dětství jí přitahovaly aktivní sociální skupiny, kde se něco dělo. Sama navštěvovala oddíl skauta. A co jí to dávalo? „*Nenudila jsem se a nemyslela jsem na hlouposti.*“ V současnosti není členem žádné sociální skupiny a ani netouží stát se nějaké členem. V dětství obdivovala zpěvačky a zejména proto, jak se chovaly a byly slavné. Z rodičů byla pro ni vzor matka a to se nezměnilo ani dnes.

Upřednostňuje kolektiv lidí před samotou a pro navazování nových vztahů s lehkostí využívá verbální komunikaci. Myslí si, že při navazování nových vztahů je úspěšná a nemá žádné větší problémy. Jako případné obtíže při navazování nových (běžných) vztahů uvádí: „*Záleží, na jaký typ lidí narazím. Neodhadnu člověka tak, jak bych na první pohled řekla.*“ Při navazování partnerských vztahů nemá žádné problémy.

Komentář:

Věra má typické genderově žensky orientované zájmy, které volí nejen proto, že jí baví, ale možná také proto, že jí udržují v kondici a spokojenosti se svým tělem. Jako vzor uvádí svého dědečka, je patrné, že jí byl blízký. Z rodičů jednoznačně jako vzor považuje matku, je to možné z toho důvodu, že s ní trávila více času a má k ní silnější vztah. O identifikaci ztotožnění na citové vazbě k určité osobě, hovoří Vágnerová (2005). V navazování nových vztahů jí pravděpodobně rozvod rodičů nepoznamenal. Nemá problém je navázat ani partnerské. Je patrné, že o vztazích přemýšlí.

Ve své rodině slavili svátky, narozeniny a Vánoce. Pokud slaví významné výročí, rodinné oslavy probíhají v širším rodinném kruhu. Jinak se jedná o oslavy v úzkém kruhu. Oslavy se nijak nezměnily po rozvodu rodičů. Jako dárky k Vánocům dostávala potřebné věci a většinou to, co vždy chtěla. Jediný dárek, který nedostala, byl počítač, protože to byla dost drahá věc.

Komentář:

Rozvod rodičů neměl žádný vliv na rodinné rituály. Je patrná rodinná soudržnost.

Shrnutí

Věřiny rodiče se rozvedli, když jí bylo 6 let, což je velmi nízký věk, který znamená pro dítě velký význam, především to souvisí se vstupem do školy, utváření nového kolektivu. Žádné závažné problémy, které by nastaly rozvodem rodičů, u Věry nejsou patrné. Velký přínos byl určitě v tom, že matčin přítel nahradil místo v rodině po otci. Ale také je důležité, že vztahy Věry s otcem se po rozvodu rodičů nezměnily, rozvodem nebyly nějak poznamenané ovlivněné. Vztah matky a dcery byl vždy dobrý a ani po rozvodu nenastala žádná změna. Na Věřině příběhu je dobře vidět, že i když se rodiče rozvedou, přestanou spolu žít ve společné domácnosti, nemusí to znamenat, že se vztah k dítěti

změní, že to bude jiné. Důležitý je přístup rodičů k dítěti a především dát jim důrazně najevo, že pro ně se nic nemění.

Jediný mužský respondent je jmenuje **Jiří** a je mu 29 let. Když mu bylo 8 let, jeho rodiče se rozvedli. Důvodů rozvodu byly neshody mezi rodiči a rozdílnost povah obou rodičů. Matka Jiřího pracuje jako prodavačka, otec je dělník.

Po rozvodu rodičů se Jiří se svým otcem stýkal minimálně, maximálně jedenkrát do roka. V současné době se vůbec nestýkají. Vztah syna s otcem byl po rozvodu negativní. *„Otec založil novou rodinu, o mě neměl téměř vůbec zájem. Nenavštěvoval mě a ani mi netelefonovat a nepsal.“* V současné době se s otcem nestýká a nemá s ním žádné vztahy. *„Nestojím o to, abych se s ním stýkal a otec pravděpodobně také ne.“* V dětství Jiřímu otec nejvíce chyběl jako vzor a mužská opora. V současnosti uvádí, že už mu otec nechybí, také na něj vzpomíná minimálně, ne-li vůbec. Při vzpomínce na otce se mu jako první vybaví jeho odchod. Na přesné pocity, které prožíval, si nevzpomíná, ale říká: *„Určitě jsem nebyl rád, že táta od nás odchází, opouští mě i mámu, ale moc jsem tomu nerozuměl. Bylo to divný, že ostatní kluci tátu mají a já ne.“*

Fotografie se svým otcem má, ale nikdy si je neprohliží a ani o nich nechce mluvit. Nikdy také nepocítil, že by převzal v rodině roli otce. Matka o otci nikdy moc nemluvila.

Jiří nemá žádné sourozence. Vychovávala ho vždy především matka. Výchovu hodnotí dobře: *„Byla trochu přísná, ale hodná. Dost se mi věnovala a trávila se mnou mnoho času.“* Situaci, že je otec v rodině stále přítomen, si v dětství představoval jen ze začátku a to především v situacích, kdy se cítil osamělý a přišlo mu líto, že ostatní děti otce mají. Kdyby otec v dětství byl přítomen, tak by si s ním hrál. V současnosti si nepředstavuje, že by byl otec přítomen a ani se mu o něm nezdají sny.

Komentář:

Z výše uvedených skutečností je patrné, že rozvod rodičů silně poznamenal Jiřího vztah k otci. Sám o otci nemluví rád, pokus se o něm přeci jen rozhovoří, tak o něm mluví většinou negativně, někdy však přiznává, že mu otec chyběl. Vzpomínky vytěsňuje, nemá zájem se s otcem stýkat a otec mu ani nechybí. Můžeme se tedy domnívat, že se u Jiřího zřejmě vyskytuje syndrom PAS (syndrom odcizení/odmítání/zavržení rodiče). Některé skutečnosti vyplývající z rozhovoru k tomuto tvrzení mohou směřovat. A to především Jiřího naprostý nezájem o otce a také neochota o něm mluvit. O syndromu PAS se zmiňuje

Bašecká (2009, s. 209) a definuje ho jako „jev, kdy závažný partnerský konflikt, rozchod či rozvod rodičů vede k narušení až úplné ztrátě vztahu dítěte k jednomu z rodičů.“ Samozřejmě pro přesné určení bychom potřebovali mít daleko více informací a jeden rozhovor by nám jistě nestačil.

Přestože v současnosti o otce nestojí, je patrné, že v dětství mu otec chyběl, především v období po rozvodu. Chyběla mu především mužská opora, autorita a otcovská láska. Význam otce pro dítě zdůrazňuje Matoušek (1997), který uvádí, že u chlapců je vzor otce důležitý především v období puberty, kdy chlapci potřebují cítit mužskou podporu a také mít možnost vnímat otce jako vůdce rodiny, zdroj, symbol odvahy a statečnosti. Z rozhovorů je také patrné silné pouto mezi Jiřím a jeho matkou, což může být zapříčiněno tím, že ho matka vychovávala sama, trávila s ním veškerý čas a věnovala se mu. Mluví o ní jen pozitivně a váží si jí. V dětství si představoval, že je otec v rodině stále přítomen a to především, když se cítil sám a bylo mu líto, že on otce nemá a ostatní ano. Do jisté míry mu to mohlo pomoci, aby se cítil dobře a nepřípadal si odlišný.

Jako svou nejoblíbenější pohádkovou postavu uvádí Rumcajse, na kterém se mu líbilo především to, jak se choval, jak byl rázný, přímý a spravedlivý. Za svou oblíbenou filmovou postavu označuje Supermana a to především proto, že by odvážný, pomáhal ostatním, prostě byl hrdina. V dětství měl rád kladné pohádkové postavy a toužil se stát popelářem. A jak se na dětskou volbu povolání dívá dnes? „*V současnosti bych to nedělal.*“

V dětství mu dávala doporučení do života maminka a týkaly se toho: „*Jak se mám chovat a jaký mám být.*“ Vzpomíná si, že toto doporučení maminka komentovala slovy: „*Chovej se k lidem tak, jak chceš, aby se oni chovali k tobě.*“ Doporučeními dávanými v dětství se řídí i v současnosti a to především chovat se slušně. „*Chovám se snad tak, jak mám.*“ Jiří v dětství nedostával žádné příkazy ani zákazy.

Komentář:

Jiří měl v dětství oblíbenou typickou pohádkovou postavu a to Rumcajse a filmovou Supermana. Obě tyto postavy můžeme vnímat jako genderově typicky mužské. Jejichž hlavními vlastnostmi je odvaha, spravedlnost, dobrodružství a také snaha pomoci druhým lidem. Nedostatek reálných mužských vzorů Jiří kompenzuje mužskými vzory z médií s výjimečnými schopnostmi a možnostmi. Může se jednat o kompenzaci vlastních pocitů bezmoci. Také můžeme usuzovat, že Jiří svého otce hledal v dětských postavičkách. Líbily se mu na nich vlastnosti, které dost možná očekával od svého otce. Volba povolání

popřál je zcela typické genderové chlapecké přání. A jako většiny chlapců zůstává pouze dětskou volbou. Doporučení, které mu matka dávala, můžeme hodnotit, jako zcela běžné a během celého života použitelné. I sám Jiří uvádí, že se jím řídí. O životním scénáři píše Berne (1997) a uvádí, že životní scénář dává životu cíl, kterého se snažíme dosáhnout.

Volný čas Jiří vyplňuje sportem, především fotbalem a basketbalem. Také rád čte dobrodružné knihy, má rád procházky a počítač. Jeho zájmy mu přináší především relaxaci a zdroj energie. Při volbě povolání ho ovlivnila matka, tu také považuje spolu se svým dědečkem (otec matky) za svůj vzor. Otec pro něj nikdy vzorem nebyl, vždy to z rodičů byla pouze matka a to se nezměnilo ani v současné době. V dětství obdivoval svého dědečka a především pro to, že jeho mamince velmi pomáhal. Trávil s nimi mnoho času, věnoval se mu a také mu pomáhal s učením. Vlastnosti, které se mu na dědečkovi líbily, byly, že byly hodný, spravedlivý, přísný a hodně jim s babičkou pomáhal. V dětství byl členem sportovních kroužků (fotbalový, basketbalový). Jejich přínos vidí v kolektivu lidí, které měli společné zájmy. V současnosti není členem žádné sociální skupiny a ani se netouží nějaké skupiny stát členem. Není pro něj obtížné navázat nové vztahy ani partnerské. „*Nikdy jsem neměl problém.*“ Upřednostňuje kolektiv lidí než samotu.

Komentář:

Jiří je činorodý akční extrovert. Jeho zájmy jsou typicky mužské. Nepocítuje problémy při navazování nových vztahů ani partnerských. Dokonce uvádí, že neměl nikdy problémy při navazování partnerských vztahů. Zde můžeme vidět, že pro Jiřího je možná těžké si připustit, že v navazování partnerských vztahů dělal zřejmě chyby. Může v tom hrát roli určité zklamání a obranné mechanismy chránící jeho sebepojetí. Také můžeme usoudit, že i když mu chyběl mužský vzor v otci, na navazování vztahů to v jeho případě nemělo vliv. Možná je to do určité míry i tím, že měl jako svůj vzor, kromě matky, také svého dědečka, který do velké míry pravděpodobně nahrazoval Jiřímu mužský vzor. Vágnerová (2005) uvádí, že identifikací rozumíme ztotožnění se s určitou osobou a přijmutí ji jako vzor.

V rodině vždy slavili narozeniny a svátky, Vánoce a Velikonoce. Oslavy probíhají v úzkém rodinném kruhu a nijak se nezměnily po odchodu otce. K vánocům dostával potřebné dárky a také typické klučící – míč a auta. A jako většina dětí také byly dárky, které si přál, ale nedostal a byl to třeba křeček. Tajným přáním, které se mu nesplnilo, bylo asi kolo, které bylo příliš drahé.

Komentář:

Přestože Jiří vyrůstal bez otce, žil s matkou ve fungující rodině, kterou doplňovali rodiče matky (nežili s nimi ve společné domácnosti). Tvořili všichni soudržnou skupinu, která si pomáhala. Je to patrné i z rodinných oslav, které slavily pohromadě. Jiří dostával běžné dárky a zejména chlapecké. Sobotková (2001) vnímá rodinné rituály jako možnost upevnění rodinné identity.

Shrnutí

Z rozhovoru s Jiřím je patrné, že nepřítomnost otce v rodině, z důvodu rozvodu jeho rodičů, ho nijak výrazně negativně neovlivnila. Jeho odmítavý postoj k otci může pramenit ze situací, které se odehrávaly v dětství, když byl otec přítomen. Negativní vnímání otce může být zapříčiněno syndromem PAS (syndrom odcizení/odmítání/zavržení rodiče). Což mohlo být zapříčiněno pravděpodobně tím, že matka o otci nemluvila zřejmě příliš vstřícně. Také Jiřího postoj může pramenit z jeho vnitřního přesvědčení a emočních komplexů.

Je velmi pravděpodobné, že místo po otci nahradil Jiřího dědeček, který se mu velmi věnoval. Ze zjištěných údajů vyplývá závěr, že i přes nepřítomnost otce, Jiří vyrůstal v relativně funkční rodině, kterou tvořila matka a její rodiče. Jiřího matka vzniklou problémovou situací řešila tak, že do značné míry přebírala otcovu roli. Synovi se věnovala, snažila se mu vše vynahradit.

II. Děti, kterým rodič (otec) zemřel

Janě je 48 let, když jí bylo 5 let, její otec zemřel. Maminka Jany pracovala jako kuchařka a tatínek byl lesník.

V dětství jí nejvíce otec chyběl jako vzor muže, dále jí chybělo hraní s otcem, procházky po lese, vyprávění a rozmazlování. V současnosti jí chybí především povídání, srovnání s ostatními muži, např. s jejím manželem, její dcery nemají dědečka. To, že tu otec není, v ní vyvolává pocity smutku, bezradnosti, že ostatní otce mají a mohou si s ním hrát a být s ním. Na svého tatínka vzpomíná velmi často a při vzpomínkách se jí vybaví společné zážitky s otcem především hraní, mazlení, vyprávění a procházky. Maminka jí často o tatínkovi vyprávěla, jaký byl, co měl rád. Snažila se o to, aby měla na otce co nejvíce vzpomínek. Bylo opravdu velmi malá, když zemřel. Společných fotografií s otcem mnoho nemá, pouze 2 – 3, ale nikdy si je neprohlíží.

Neměla pocit, že by po úmrtí otce převzala jeho roli. Nemusela se starat více o své sourozence, protože byla nejmladší, tudíž se starali oni o ni. Vztah se sourozenci v dětství vnímá spíše jako podřízený. *„Byli všichni starší, tak jsem je musela poslouchat, ale mohla jsem se na ně spolehnout.“* V současné době má se svými bratry dobré vztahy, pouze s jedním bratrem se příliš nestýká, protože bydlí daleko, ale jsou v kontaktu.

V čem konkrétně se výchova po úmrtí otce změnila, si už nevzpomíná, byla hodně malá. *„Určitě jsem již nebyla tolik rozmazlovaná. Nálada doma byla velmi smutná.“* Výchovu matky hodnotí pozitivně. *„Byly jsme si hodně blízké a vychovávala mě přísně, důsledně, ale přirozeně a nenásilně.“*

Komentář:

Jana byla velmi malá, když jí otec zemřel, bylo jí pouze 5 let. Je tedy pochopitelné, že si na některé věci nevzpomíná nebo si je už nedokáže vybavit. Na otce vzpomíná často a velmi jí chybí. Nejčastěji jí chybí společné zážitky s otcem jako je mazlení, hraní si s otcem, vyprávění. Z toho můžeme usoudit, že Janě chybí otec především ve výchově, kde by plnil povinnosti, které mu z role otce přísluší. Je zajímavé, že Jana uvádí, že po úmrtí otce nebyla už tolik rozmazlovaná, z toho vyplývá, že byla tatínkovou holčičkou, možná proto, že byla nejmladší a byla jediné děvče v rodině. Vztah dcery s otcem můžeme považovat a silný, lze to usoudit ze společně prožívaných zážitků. Je patrné, že jí otec chybí i v současnosti a chybí jí také jako dědeček pro její dcery, které dědečka nemají ani z manželovy strany. Přestože byla velmi malá, když otec zemřel, pamatuje si, že doma byla smutná nálada. Lze se proto domnívat, že některé pocity až traumata, která po úmrtí otce

měla, mohla vytěsnit do nevědomí. Nedokáže si je vybavit, ale uvědomuje si, že to bylo něco nepříjemného. O dětském truchlení se zmiňují Matějček, Dytrych (2002) a uvádí, že průběh truchlení může být u každého dítěte jinak dlouhý a projevy truchlení mohou být různě intenzivní. Zmiňuje, že se bratři museli o ni více starat. Do jisté míry mohli bratři nahradit otce a částečně převzít jeho roli.

V dětství si Jana představovala, že je otec stále přítomen. „*V podstatě jsme měla takový pocit, že je stále se mnou a že nade mnou drží ochranu ruku.*“ Hodně jí to pomáhalo. „*Hodně jsem se zajímala o přírodu, protože jsem věděla, že to byl otcův koníček. By tu s námi ve vzpomínkách i jeho přítel.*“ Cítila se po tom dobře. „*Člověku to dodá důvěru, necítí se být sám. Snaha být dobrá jako on.*“ Kdyby tu otec byl „*Chodili bychom do lesa, povídali bychom si a mé dcery by měly dědečka, protože ho nemají ani z manželovy strany.*“ V současné době si ho už nepředstavuje. „*Uchovávám si ho ve vzpomínkách.*“ O otci se jí sny nezdaří. „*Možná je to proto, že umřel, tak brzo.*“

Komentář:

Jana si v dětství často představovala, že je tatínek stále přítomen, že jí vidí a je stále s ní, co jí pomáhalo. Necítila se osamělá. Snažila se jít v otcových stopách, nějakým způsobem se mu přiblížit, proto se zajímala o přírodu, kterou měl otec rád. V představách, že je otec přítomen si přála s ním zažívat běžné dětské věci – povídat si, vyprávět. Můžeme usoudit, že jí to v dětství, přestože se matka snažila jí to vynahradit, chybělo. Nakonečný (2004) uvádí, že denní snění vyjadřuje představy jedince o jeho životních vyhlídkách do budoucnosti, které bývají zpravidla v idealizované podobě.

V dětství byla její nejoblíbenější pohádková postava Sněhurka, na které se jí líbily především její šaty. Celkově měla ráda kladné pohádkové postavy a její neoblíbenější filmová postava byl Pan Tau. Jako malé dítě si přála se stát prodavačku, protože se jí líbilo být v kontaktu s lidmi. Dnes se na svou dětskou volbu dívá jako na dobrou. „*Klidně až přijdu o práci, půjdu prodávat.*“ Neměla žádné přání, na kterém by jí záleželo. „*Byla jsem realistka.*“

Rady a doporučení od rodičů dostávala, týkalo se především toho: „*Koho si mám vzít za manžela a koho ne. Koho si vezmu, toho budu mít a musím se s tím pak už smířit. A pak takové ty praktické rady. Musíš se učit, abys nebyla úplně blbá! Musíš něco umět, abys nebyl a líná! Nerada jsem to slyšela, ale dneska se mi to samozřejmě hodí.*“ Tyto rady podle ní byly určitě doprovázeny nějakými humornými průpovídkami, ale momentálně si

na žádnou nemohla vybavit. „*Když si někdy vzpomenu na mamku, dost se nasměji.*“ Zákazy ani příkazy nedostávala, měla pouze povinnosti, které musela splnit, ale příkazy to nebyly. Rady, které dostávala v dětství, jí vedly ke spolehlivosti a vybudování zodpovědnosti. A také se některými i v současnosti řídí. „*Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.*“

Komentář:

Pohádkové a filmové postavičky (Sněhurka, Pan Tau), které měla Jana v dětství ráda, jsou typické dětské postavy, které symbolizují dětský svět. Ani volba povolání v dětství není nějak nerealistická a neobvyklá.

Rady a doporučení, které byly Janě dávány, se týkaly jejího osobního života. Z čehož je patrné, že matce velmi záleželo na tom, aby se dcera měla dobře v partnerském a později manželském a byla šťastná. Další rady, které dostávala, se týkaly učení. Z toho můžeme usoudit, že matka kladla důraz na to, aby něco uměla, dokázala se o sebe i o svou rodinu postarat. Snažila se jí vštípit samostatnost a zodpovědnost. Jana uvádí, že s některými radami dodnes řídí. Považuje je za dobré a smysluplné. O životním scénáři hovoří Berne (1997) jako o psychologické síle, která žene člověka ke splnění vlastního osudu.

Svůj volný čas tráví aktivně. Mezi její záliby patří turistika, bowling, vycházky se psem, ruční práce, práce na zahrádce. Přináší především relaxaci a vydání energie na správném místě.

Při volbě povolání jí neovlivnil nikdo a nic. V dětství považovala za svůj vzor jednoho z bratrů, v současnosti žádný vzor nemá. Byla členem pionýra, který jí umožnil stát se členem kolektivu a navázat vztahy s jinými dětmi. V současné době není členem žádné sociální skupiny a ani se žádné netouží stát členem. Z rodičů pro ni byla vzorem matka.

Upřednostňuje spíše samotu než kolektiv lidí. Nové vztahy navazuje osobním kontaktem. S navazováním kontaktů je spokojená. Nemyslí si, že má nějaké obtíže při navazování nových vztahů. „*Když vztah nechci navázat, tak ho nenavážu.*“ Zažila problémy při navazování partnerských vztahů. „*Nerada jsem se přizpůsobovala.*“

Komentář:

Jana je aktivní žena, která tráví svůj volný čas především sportem a péče o rodinu. Její zájmy jsou genderově neutrální a přinášejí jí hlavně relaxaci a využití energie.

Za svůj vzor v dětství považovala jednoho ze svých bratrů. Z toho může vyplývat, že tento bratr mohl do určité míry převzít roli otce. Janošová (2008) uvádí, že mladší děti mohou za svůj vzor považovat starší sourozence. A ti také podle Simona, Stierlina (1995) se spolupodílejí na zodpovědnosti za výchovu mladších sourozenců. V dětství byla členem pionýra, který ji přinášel především kontakt s vrstevníky. V současné době není a netouží být členem nějaké sociální skupiny. Raději volí samotu než kolektiv lidí. S navazování nových vztahů nemá problémy a je spokojena. Problémy s partnerskými vztahy zažila, především to souviselo s tím, že se nerada přizpůsobuje. Protože vyrůstala v kolektivu bratrů a musel se jim přizpůsobovat, sama přiznává, že vztah mezi ní a bratry byl podřízený. V partnerských vztazích se už přizpůsobovat nechtěla. Vzor mužského chování ji nechyběl, měla 4 bratry, kteří jí do určité míry nahrazovali otce.

V jejich rodině slavili svátky a narozeniny, ale rozumně a symbolicky. Oslavy se odehrávaly v úzkém rodinném kruhu. Na to, zda se změnilý nějak oslavy, když otec zemřel, si už nevzpomíná. K Vánocům dostávala pěkně dárky, nejčastěji hračky.

Komentář:

Rodinné rituály měly v rodině Jany své místo. Rodina slavila svátky, narozeniny. Oslavy se odehrávaly v úzkém rodinném kruhu a v rozumné míře. Zda se oslavy po otcově úmrtí změnilý, na to si už nevzpomíná, co je z důvodu nízkého věku pochopitelné.

Shrnutí

Jana přišla o otce ve velmi útlém věku, bylo jí pouze 5 let. Z vyprávění Jany je patrné, že jí otec chybí velmi výrazně celý život. Nejvíce výrazné je to v dětství, uvědomuje ji, že neprožila s otcem toho tolik, jako ostatní děti. Byla ochuzena o chvíle s otcem. Především jí schází, že dostatečně nebyla naplňována úloha otce ve výchově, která je s rolí otce spojená. Vyprávění, společné zážitky s otcem, mazlení a rozmazlování. Uvědomuje si, že otec chybí nejen jí, ale i jejím dcerám, které nikdy nepoznaly svého dědečka.

Matka a bratři se snažili jí roli otce alespoň částečně nahrazovat. Je patrné, že jednoho ze svých starších bratrů považovala za svůj vzor, tím se lze domnívat, že právě on pro ni symbolizoval roli otce v rodině. Zákazy ani příkazy Jana nikdy nedostávala, měla povinnosti, ale jako příkazy to nevnímá. Rady, které jí matka dávala, se týkaly především

výběru partnera a učení. Matce záleželo, aby se Jana měla dobře, byla šťastná. Snažila se jí vést k zodpovědnosti a samostatnosti.

Vztah s matkou byl bez výraznějších problémů a konfliktů. Váží si jí a obdivuje ji. Výchova se podle ní nijak nezměnila.

Petře je 25 let, má jednu mladší sestru. Když jí bylo 12 let, její otec zemřel po krátké nemoci. Matka pracuje jako vychovatelka, otec pracoval v zemědělství.

V dětství jí, jak uvádí, otec chyběl celkově. *„Byly jsme pouze 3, nebyly jsme úplná rodina, měla jsem jen matku.“* Nejvíce jí otec asi chyběl jako mužský vzor, který by jí pomohl lépe pochopit mužské chování a usnadnil jí více jím porozumět. V současné době jí chybí z těch samých důvodů, ale intenzita je už podstatně menší. Fakt, že tu otec není, vyvolává pocit neúplnosti a toho, že *„Mi něco chybí.“* Na otce vzpomíná nepravidelně. A vybavují se jí společné zážitky s otcem. *„Jak jsme si spolu hráli, jak mi se sestrou promítal pohádky nebo jak jsem mu pomáhala třeba při práci na zahradě.“* Má mnoho společných zážitků s otcem, ráda na ně vzpomíná. Připomínají jí otce. Fotek s otcem mnoho nemá, ale všechny fotky její i její sestry zhruba tak do 5 let fotil on sám. Fotografování by jeho velký koníček.

Nemyslí si, že by převzala roli otce po jeho odchodu. *„Že bych převzala nějakou roli to asi ne, jen jsem musela více pomáhat mamce, starala jsem se více o sestru. Víc věcí jsem si uvědomovala, musela jsem se naučit být samostatnější.“* Tuto situaci považuje za naprosto samozřejmou věc. *„Když matka zůstane sama a musí plnit vlastně funkci dvou rodičů, je jasné, že i děti se musejí více zapojit do chodu domácnosti. Více pomáhat než třeba pomáhaly předtím.“* Musela se více starat o svou sestru a více pomáhat mamce. Vztah se sestrou hodnotí jako dobrý a bezproblémový. To se nezměnilo ani v dnešní době.

Výchova se po odchodu otce zásadně nezměnila. *„Možná byla mamka trochu přísnější, ale jinak se nic jiného nezměnilo.“*

Komentář

Z vyprávění Petry je patrné, že jí otec výrazně chybí. Zdůrazňuje pocit neúplnosti, něco jí chybí. Uvědomuje si, co všechno pro ni otec znamenal a tím pádem i to v čem jí chybí nejvíce. Své pocity umí popsat. Z konstatování, že nejvíce vzpomíná na společné zážitky s otcem, můžeme usoudit to, že s otcem měla dobrý vztah a také, že se jí a její sestře otec hodně věnoval.

Zdůrazňuje, že jí otec chyběl jako mužský vzor. Z toho může být patrné, že skutečnost, že vyrůstala pouze s matkou a sestrou bez muže mohla mít nějaký význam v jejím pohledu na muže. Přeci jen přišla o otce ve 12 let, kdy přichází období puberty –) v době, kdy člověk potřebuje sociální oporu, vnímá druhé pohlaví, hledá nové přátele, uvědomuje si sama sebe ... aj. Pojetím identity se zabýval Marcia, který je toho názoru, aby dospívající jedinec dosáhl identity, musí prožít krizi a angažovat se. V souvislosti s životními krizemi neměla Petra mužského příslušníka, který by jí při jejich řešení byl oporou

Plně si uvědomovala, že po úmrtí otce se musí více zapojit a pomáhat více matce. Tuto skutečnost přijal jako samozřejmou a přišlo jí to naprosto normální. Z toho můžeme usuzovat, že si plně uvědomovala vážnost dané situace a zaujala k ní jednoznačný postoj.

V dětství si představovala, že je otec stále přítomen. Nejvíce intenzivní to bylo bezprostředně po jeho úmrtí. Postupem času to sláblo. Představovala si, že je stále přítomen, že nikdy neodešel. Často si také říkala, že se na ni určitě dívá a je pořádní s ní, i když tu fakticky není přítomen. *„Co konkrétně bych s ním dělala, to jsem si nepředstavovala, spíš to, že tu je stále přítomen.“* V současnosti už tyto představy nemá.

O otci se jí zdají sny nepravdělně. *„Většinou se mi zdají sny o situacích, které jsem s ním zažila a také sny, že je stále přítomen.“*

Komentář:

Objevování otce v denním snění je běžný jev. Uvědomění si a přijetí skutečnosti, že otec navždy odešel je postupné. A právě představy o otcově přítomnosti mohly Petře pomoci lépe tuto situaci zvládnout. Nemusela to pro ni být tak dramatická změna. Přestože v současnosti si jeho přítomnost už nepředstavuje, sny o něm se jí zdají a otec v nich vystupuje v přítomnosti. Je tedy možné, že tyto představy byly vytěsňeny do nevědomí.

Jako oblíbenou pohádkovou postavu jednoznačně uvádí Včelí medvídky. Na nich se jí líbilo to, jak vypadaly, mluvily a jaké zažívaly dobrodružství. V dětství měla ráda kladné pohádkové postavy. Jako malé dítě si přála se stát zahradnicí a dnes na to pohlíží jako na normální dětské rozhodnutí. Moc si přála dostat psa, ale to se nestala, protože její sestra má velkou alergii na srst zvířat.

Jako rady a doporučení, které jí rodiče dávali, patří – chovat se slušně, pomáhat ostatním lidem. *„Abych v životě dělala jen to, co já sama budu chtít a budu si myslet, že je to správné.“* Zákazy dostávala jen výjimečně, když něco provedla a to byl zákaz televize a

nesměla jít ven. Z toho lze usuzovat, že výchova byla částečně restriktivní. Matka se jí snažila chránit před vlivy vnějšího prostředí. Příkazy byly běžné – úklid domácnosti. Příkazy a zákazy dávané matkou a otce se nijak nelišily. V současné době se některými radami a doporučeními řídí. Hodnotí je jako dobré a přínosné. A zákazy podle ní měly své opodstatnění.

Komentář:

Včelí medvídci jsou genderově nevyhrazené dětské pohádkové postavy a líbilo se jí na nich vlastnosti typické pro tyto postavičky. Dětská volba povolání zahradnice mohla být ovlivněna otcem, protože zahrádka byl jeho koníček a Petra mu často pomáhala a tudíž se ho mohla snažit napodobit. O nápodobě jako možnosti modelového učení hovoří Vágnerová (2005). Jde o přejímání vzorů chování vypozerovaného u jiného člověka. Chování, které chce napodobit je pro něj určitým způsobem atraktivní. Doporučení i zákazy a příkazy, které Petra dostávala, můžeme označit jako běžné a je zřejmé, že si je osvojila a řídí se jimi i v současnosti.

Mezi Petry zájmy patří návštěva kina, četba dobrodružných knih, ale také i poesie, sport a to konkrétně jízda na kole a plavání. Filmy má ráda české - komedie a psychologické. Záliby jí přináší hlavně odpočinek a relaxaci.

Při volbě povolání ji ovlivnilo okolí a možná trochu i matka. Za svůj vzor považuje matku. Žádné sociální skupiny jí nepřitahovaly, nebyla jejich členem a ani se žádné netoužila stát členem. A to se nezměnilo ani v současné době. V dětství obdivovala svou matku některé kamarády. Na matce se jí líbila její síla, odvaha, statečnost. A na kamarádkách už si nevzpomíná.

Někdy má ráda samotu, někdy spíše upřednostňuje kolektiv lidí, je to různé a záleží na náladě. Nové vztahy navazuje verbálně. Myslí si, že je vcelku úspěšná. „*Možná někdy může být problém v tom, že si lidé i přes první dobrý dojem nerozumí.*“ Problémy v navazování partnerských vztahů vidí trochu ve stydlivosti a ostýchavosti. „*Někdy mám problém navázat první kontakt, pokud se mi muž opravdu líbí a mám o něj opravdový zájem. Mám pocity méněcennosti, že se mu třeba nebudu líbit a zažiji zklamání.*“

Komentář:

Petra má klasické genderově žensky orientované zájmy. Za svůj vzor považuje svoji matku, což je pochopitelné. Dost jí obdivuje za to, co dokázala. Problém navazování

nových vztahů nemá. Ale v navazování partnerských vztahů můžeme zaznamenat jisté obavy ze zklamání. Mohou souviset s její povahou, také mohou mít původ v nějakém hlubokém zklamání v nějakém dřívějším partnerském vztahu. Své schopnosti navazovat partnerský vztah i úskalí tohoto procesu vidí žena, která vyrůstala v neúplné rodině, bez mužského vzoru vcelku reálně. Uvědomuje si svoje zábrany, které mají pravděpodobně příčinu v tom, že nezažila mužský vzor a není si jistá sama sebou. Problematikou genderové identity se zabývá Janošová (2008) a uvádí, že je vnitřní a výlučně soukromou složkou lidské osobnosti.

V její rodině slavili narozeniny, Vánoce a Velikonoce. Oslavy probíhají v úzkém rodinném kruhu a nijak se nezměnily, když otec zemřel. K Vánocům dostávala běžné dárky – knížky, oblečení a hračky.

Komentář

Rodinné rituály byly stále zachovány, nic se nezměnilo po úmrtí otce. Rituály pomáhaly udržovat soudržnost rodiny.

Shrnutí

U Petry je patrné, že úmrtí otce bylo pro ni velmi bolestivý okamžik v životě. Měla s ním dobré vztahy. Otec zemřel v období, které je pro dívku velmi důležité, ve 12 letech. Je zřejmé, že jí to poznamenalo především v navazování partnerských vztahů s muži. Největší obavy jsou ze zklamání. Může to pramenit z toho, že neví, jak se má k mužům chovat, jak s nimi má jednat. Protože jí chyběl model mužského chování. Často si představovala, že je otec přítomen, což jí mohlo pomáhat vzniklou situaci lépe zvládat. Plně si uvědomovala, jak vážná situace v rodině nastala a ihned se více zapojila do chodu domácnosti. Musela. Neví v tom nic divného a bere to jako samozřejmost. Velmi jí ovlivnila její matka, které považuje za svůj vzor a velmi si jí váží a obdivuje jí.

Lídě je 23 let, když jí bylo 10 let, její otec zemřel. Příčinou úmrtí byl infarkt. Maminka Lídy pracuje jako účetní a tatínek byl zootechnik.

Otec jí chyběl nejvíce jako vzor autority. „Cítila jsem se neúplná, protože moji kamarádi měli úplnou rodinu a já ne. Také jsem pociťovala odlišnost od ostatních.“ Tyto pocity přetrvaly do současnosti, ale už v menší intenzitě. Na otce vzpomíná často a při

vzpomínkách se jí vybaví zážitky, které s ním měla. Jak sama uvádí: „Vybaví se mi rozmlácené talíře, nevím proč, ale je to tak. Můj tatínek byl cholerik a velmi impulsivní člověk, který čas od času něco rozbil. Jeho povahu také vystihuje situace, když mu maminka na jeho milované zahrádce omylem, když mu chtěla v dobré víře pomoci, vytrhala mangold, který považovala za plevel. Byl nepřítel. Tatínek nebyl zlý, agresivní. Nikdy by nikomu neublížil, ale křik jako projev jeho choleričnosti byl častý. Byl to náš tatínek, na kterého všichni rádi vzpomínáme a dodnes si ho historkami, které jsme s ním zažili, připomínáme. U některých i brečíme smíchy.“ Fotografie s otcem má a prohlíží si je nepravidelně.

Nikdy neměla pocit, že převzala po úmrtí otce jeho roli. „Pokud máš tak dominantní a schopnou matku jako mám já, tak nemůže převzít roli.“ Přiznává, že byla a dodneška je maminky mazánek a v některých situacích jí matka stranila před její starší sestrou. Když otec odešel, nemusela se starat více o své sourozence, protože byla mladší. Naopak sestra se starala více o ni. Svůj vztah se sestrou hodnotí jako soudržný. „Držely jsme více při sobě a já jsem si sestry více vážila.“ I v současné době mají spolu dobré vztahy a drží při sobě.

Nemyslí si, že by se výchova po odchodu nějak výrazně změnila. „Částečně se to změnilo v tom, že se naučíš větší zodpovědnosti. Mamka nás vždy vedla k samostatnosti. Ne, že by ta větší samostatnost, která přišla, byla v tom, že by mamka změnila výchovu, ale spíš, že si to dítě samo uvědomí.“

Komentář:

Z Lídy vyprávění můžeme vytušit, že jí otec velmi chybí. Cítila se neúplná a jiná než ostatní, což v jejím věku (10 let) může být pochopitelné. Z popisu příběhu s *talíři nebo i vytrhanou zeleninou*, můžeme usoudit, že s otcem měla dobrý vztah. Jeho impulsivní stránku povahy bere naprosto normálně, přirozeně. Ve chvíli, kdy prožívala otcovo impulsivní chování, byla pravděpodobně šokována, vykolejená. Zpětný pohled na situaci o delší době na ní začínala vzpomínat s humorem. Netají se tím, že nad ní matka držela ochrannou ruku a v jistých situacích jí mírně přilepšovala. Je patrné, že tento jev, ale vůbec nenarušil její vztah se sestrou, který jak uvádí, že dobrý a mají k sobě blízko. Sestra se o ni starala. Jak uvádí Simon, Stierlin (1995) je patrné, že mladší sourozenci nejsou zodpovědností zatíženi tak často jako sourozenci starší. Je zřejmé, že o situaci v rodině přemýšlí a plně si ji uvědomuje. Vyzdvihuje matčinu samostatnost a dominanci, z čehož je patrné, že matka se se situací uměla vyrovnat. O významu matky pro dítě píše Brtníková

(1991), která uvádí, že dítě se učí od své matky a přebírá od ní předávané zkušenosti, poznatky a vědomosti.

Představovala si často, že je otec přítomen, bezprostředně po jeho úmrtí to bylo nejčastější, ale postupem času intenzita slábla. Pomáhalo jí to v tom, že se necítila tak sama a také se necítila odlišná od ostatních. Často si s ním i povídala. Cítila se po tom špatně. Nikdy si nepředstavovala, co by s ním dělala, kdyby tu byl. „*Spíš to byly vzpomínky, co jsme spolu zažili, ale co bych s ním dělala v přítomnosti či budoucnosti to nikdy.*“ V současnosti si přítomnost otce představuje jen výjimečně. Sny o otci se jí zdají nepravidelně a většinou jsou to výjevy z minulosti, vzpomínky z dětství. A otec v nich vystupuje pozitivně.

Komentář:

Lída se se smrtí svého otce vyrovnávala velmi těžko, protože je zcela pochopitelné, že jsi představovala, že je přítomný. Dávalo jí to pocit, že není tak sama, že svého tatínka stále má. To, že si s ním vyprávěla, není žádná neobvyklá skutečnost. Bylo jí 10 let, když otec zemřel. Benešová (2008) se zabývá denním sněním a jako jeden z důvodů proč sníme, uvádí pocit osamělosti.

Jako svou nejoblíbenější pohádkovou postavu uvádí Krtečka, na kterém se jí líbily kalhoty a lopatka a také to, že uměl hodně věcí, měl hodně přátel, zažíval nová dobrodružství. Oblíbenou postavou z knihy byly žabáci Žbluňk a Kvak. Měla ráda kladné pohádkové postavy. „*Byla jsem naivní.*“

Jako dítě si přála být servírkou, protože se jí líbilo, jak nosí kafe a v dnešní době by to *samozřejmě* dělat nechtěla. Rady, které jí rodiče dávali, se týkaly samostatnosti a zodpovědnosti. Zákazy dostávala jen ve výjimečných případech, když něco vážného provedla a to byl zákaz televize a příkazy byly běžné – umýt nádobí, utřít prach. Rady a doporučení jí hodně ovlivnily. „*Nespoléhat se na ostatní, jen sama na sebe. A také neočekávat od lidí, že pro mě udělají to, co bych pro ně udělala já.*“

Komentář:

U Lídy je patrné, že v dětství preferovala typicky genderově mužsky orientované postavy. Což může být v tom, že jí chyběl mužský vzor a ten hledala i v pohádkách. Naopak v dětství volila typicky ženskou profesi. Řídí se radami a doporučeními, které jí dávaly rodiče v dětství. Ztotožňuje se s nimi. Můžeme se ale domnívat, že příliš

nedůvěřuje druhým lidem a proto také nespolehá na ostatní. Příkazy a zákazy jsou naprosto běžné.

Přiznává, že volného času příliš nemá, ale když si ho najde, tak nejraději čte naučné knihy a dobrodružné romány, ráda jezdí na kole, plete a chodí na procházky. Záliby jí přináší relaxaci a uklidnění. Studuje farmacii. *„K této volbě mě přivedla touha pomáhat lidem kolem mě. A také má velmi ráda chemii a biologii.“* Za svůj vzor považuje matku. Žádné sociální skupiny ji nepřitahovaly. *„Nepatřila jsem mezi lidi, kteří by se sdružovali do party. Byla jsem introvertního zaměření.“* Chodila do přírodovědeckého kroužku, protože má ráda přírodu. Přinášelo jí to nové poznatky a zážitky. Nebyla žádná sociální skupina, do které chtěla patřit a ani v současnosti se to nezměnilo.

V dětství obdivovala matku, zejména pro její rozhodnost a samostatnost. Oba rodiče pro ni byli vzorem. Matka v rozhodnosti a samostatnosti a otec pro cit pro přírodu a rozuměli si, byli oba introverti. Preferuje spíše samotu než kolektiv lidí

Při navazování nových vztahů upřednostňuje přímý kontakt. Myslí si, že je úspěšná. Potížemi při navazování nových vztahů může být to, že *„I přes prvotní pocit, že jsou dva lidé na podobné vlně, tak ten prvotní vjem je mylný. Zjistíme, že si nemáme co říct.“* Lída reálně vnímá svoji schopnost poznat potenciál svého možného mužského partnera. *„Upřednostňuji navazování partnerských vztahů se staršími muži než se svými vrstevníky, protože nejsou pro mě dostatečně vyspělý. Ale nemyslím si, že bych v nich hledala svého otce. Rozumím si s nimi prostě více a mají podle mě větší nadhled.“*

Komentář:

Její zájmy jsou genderově nevyhrané a jsou pro ni zdrojem odpočinku při náročném studiu farmacie. Což je typicky ženské povolání, ke kterému jí vedla touha pomáhat jiným. Z toho můžeme usoudit, že o druhých lidech přemýšlí. Není lhostejná k problémům někoho jiného. Je sociálně orientovaná.

Sama sebe považuje za introverta, má raději samotu. Nemá potřebu se příliš zapojovat do kolektivu. Možná i proto netouží se stát členem nějaké sociální skupiny. Zdůrazňuje, že i její otec byl introvert a i proto si velmi rozuměli. S otcem jí také pojí zájem o přírodu. Možná také proto navštěvovala přírodovědný kroužek a vybrala si studium farmacie.

O vztazích přemýšlí a je trochu zdrženlivá, vyčkává, jak se vztah vyvine. V partnerských vztazích je patrné, že upřednostňuje starší muže, a to proto, že si s nimi rozumí více než se svými vrstevníky. Je možné, že se u ní jedná o *podvědomé hledání otce*,

i když ona sama to vyvrací. U starších mužů dost možná hledá pocit bezpečí a jistoty. Starší muži jí mohou imponovat zkušenostmi a stabilním zázemím. Její odmítání vrstevníků je možná ovlivněno negativními zkušenostmi a zklamáním. Matoušek (1997) uvádí, že v důsledku absence mužského vzoru v rodině může v dospělosti docházet k potížím při navazování partnerských vztahů.

V jejich rodině slavili narozeniny, svátky, Vánoce a Velikonoce. Jednalo se o oslavy v úzkém rodinném kruhu, protože rodina otce už nebyla a rodina matky bydlela daleko. Takže jsem je slavila pouze s matkou a sestrou. Po otcově smrti se oslavy nějak nezměnily. K Vánocům dostávala různé dárky, nejčastěji knihy, hračky a praktické věci.

Komentář:

Je zřejmé, že v rodině panovala harmonie a soudržnost. Úmrtí otce na rodinné rituály nemělo vliv.

Shrnutí

Lída přišla o otce v poměrně útlém věku, otec náhle zemřel, když jí bylo 10 let. Zůstala s matkou a sestrou. Matka je jejím vzorem, ztotožňuje se s jejím chováním a obdivuje ji. Se sestrou, která se o ní také starala, má dobrý vztah. Svou maminku hodnotí jako samostatnou, dominantní a přísnou ženu, která se s nastalou situací uměla vyrovnat. Za to si jí Lída velmi váží.

S otcem měla dobrý vztah a jeho ztráta jí velmi zasáhla. Cítila se neúplná, osamělá. V dětství si představovala, že je otec stále přítomen. Pomáhalo jí to, že se necítila tak osamělá, ale cítila se při tom špatně. V dětství preferovala typické generové mužské pohádkové postavy, z čehož se můžeme domnívat, že i v pohádkách hledala svého otce, resp. mužský vzor. Považuje se za introverta, která má raději samotu než kolektiv. S navazováním vztahů nemá problémy, ale je trochu váhavá. Čeká, jak se situace rozvine. V partnerských vztazích preferuje starší muže. Rozumí si s nimi více než se svými vrstevníky. Na starších mužích jí imponují především zkušenosti a stabilní zázemí.

4 Shrnutí praktické části

I. Děti z rozvedených rodin

Na formování rodinné identity dětí z rozvedených rodin má velký vliv vztah rodičů po rozvodu manželství. Je důležité, aby dopad rozvodu na dítě byl co nejmenší. Manželský vztah rozvodem skončil, ale na vztahu rodičovském to nic nemění. Vztah k dítěti by měl ze strany obou rodičů zůstat stejný. Tento příklad můžeme podložit vyprávěním Věry, která se i po rozvodu rodičů nadále stýkala se svým otcem, vztahy mezi nimi zůstaly neměnné. Rozvod rodičů její vztah nijak nepoznamenal ani nezměnil.

Naproti tomu můžeme uvést případ Jiřího, který se svým otcem po rozvodu vůbec nestýkal, a jejich vztahy jsou velmi negativní. Jiří o svého otce nestál a nestojí. Uvádí, že mu vůbec nechybí a také o něm nerad mluví. U Jiřího se můžeme domnívat, že se u něho objevil syndrom PAS (syndrom odcizení/odmítání/zavržení rodiče), o kterém píše Baštecká (2009). V případě, že vztah dítěte s otcem není po rozvodu dobrý, dochází k tomu, že dítěti chybí mužský vzor. Což je patrné z vyprávění Jiřího, kterému otec nezbytně po rozvodu chyběl jako mužský vzor a opora. Velmi také záleží na vztahu dítěte a otce před rozvodem. Jak vyplývá z rozhoru s respondentkou Jitkou, která vztah s otcem neměla nikdy dobrý.

Na co nejlepší zvládnutí dopadu následků, které pramení z rozvodu, mají do značné míry vliv povahové a osobnostní vlastnosti matky. Jiřího matka převzala zcela bez problémů i roli otce a Jiřímu se plně věnovala a do značné míry mu to vynahradila. Také matka Jitky plnila obě rodičovské role a starala se o všechny děti sama.

Jako svůj vzor uvádějí děti z rozvedených rodičů svou matku, což může být zapříčiněno, tím že s ní mají lepší vztah a také s ní trávili více času než s otcem. Další osobou může být někdo jiný z rodiny. U Věry a Jiřího to byl dědeček, se kterým oba trávili mnoho času a rádi s nimi trávili volný čas. U Jitky to byl strýc.

Všichni dotazovaní respondenti si myslí, že bez větších potíží navazují nové vztahy i partnerské. Jako drobný problém při navazování nového (běžného) vztahu Věra uvádí: „*Neodhadnu člověka tak, jak bych na první pohled řekla.*“ Lze se tedy domnívat, že na navazování nových vztahů i partnerských, neměl rozvod rodičů žádný vliv.

II. Děti, kterým rodič zemřel

Děti, kterým rodič zemřel, nepřítomnost otce vnímají daleko silněji než děti z rozvedených rodin. Důvod může být ten, že v případě rozvodu rodičů, otec je přítomen stále a dítě se s ním má možnost stýkat. Ale v případě dětí, kterým rodič zemřel to tak není. Úmrtí je ztráta definitivní. Na formování identity hrají, v případě dětí, kterým rodič zemřel, roli procesy jako denní snění, kompenzace chybějících mužských vlastnostmi pohádkovými hrdiny. U všech respondentek (Lída, Petra, Jana) se také v dětství objevuje častěji denní snění, při kterém si často děti vybavují, že je otec s nimi stále přítomen, že je neopustil. Těmto dětem to přináší pocit, že nejsou sami a necítí se odlišní od ostatních, kteří otce mají. Tento fakt vyplývá z rozhovoru všech 3 dotazovaných. Motivem denní snění je především společně trávený čas s otcem a jeho přítomnost obecně.

Také v případě dětí, které přišli z důvodů úmrtí o otce, závisí na co nejlepším zvládnutí nastalé situace povahové a osobnostní vlastnosti matky. Hlavní vlastností, které u svých matek všechny respondentky uvádí a imponuje jim, je přísnost, samostatnost a zásadovost. Vzorem pro tyto ženy (Lída, Petra, Jana) byla matka a to především z toho důvodu, jak se zvládla vyrovnat s náročnou situací.

V rodinách, kde otec zemřel, je patrné, že starší sourozenci se musejí více zapojit do chodu domácnosti a více se starat o své sourozence. To dokládají také Lída a Jana.

Chybějící mužský vzor v rodině může do značné míry ovlivnit v dospělosti navazování budoucích partnerských vztahů. Může to zapříčinit problémy s navazováním partnerských vztahů. Dívky mohou mít problém s navazováním vztahu s muži v důsledku toho, že neví, jak se k nim mají chovat. Neumí s muži jednat a mohou mít pocit, že jim nerozumí. Problémy s navazováním partnerských vztahů mohou ale také pramenit z povahových rysů dívek, jako je např. stydlivost, uzavřenost ostych. Respondentka Lída uvádí, že jí přitahují starší muži a to především proto, že si s nimi rozumí daleko více než se svými vrstevníky. Oceňuje na starších mužích zkušenosti a stabilitu. A také může jít o hledání ztraceného otce. U Petry problém s navazováním partnerského vztahu pramenil z jejího strachu z odmítnutí a následného zklamání. Na to má vliv absence otce a nepoznání mužského vzoru. Často to může vést k tomu, že jsou dívky nejisté v prvních kontaktech s muži. Genderová identita není plně zakotvena, dívky si nejsou jisté v své genderové roli.

Závěr

Zvoleným tématem bakalářské práce bylo *Vliv neúplného rodinného prostředí na formování identity dítěte*. Téma bylo zvoleno nejen z důvodů aktuálního a v současné době velmi diskutovaného tématu, ale také z důvodu vlastní zkušenosti s touto problematikou.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je rozčleněna do 7 hlavních kapitol: rodina, příčiny neúplného rodinného prostředí, sociální učení a identita, struktura rodiny, dynamika rodiny, gender a genderová identita, metody a techniky sběru dat. Jednotlivé kapitoly se dále člení na dílčí podkapitoly.

Cílem praktické části bylo zjistit, jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte. Předpoklady vzhledem ke zvolenému výzkumu nebyly stanoveny. Výzkumný vzorek byl zaměřen na respondenty od 23 let do 48 let, kteří vyrůstali v neúplném rodinném prostředí. Věková hranice dotazovaných byla zvolena z důvodů zachování většího časového odstupu mezi období, kdy se rodina stala z nějakého důvodu neúplnou a současností. Při zpracování výsledků praktické části byl prováděn kvalitativní výzkum na základě zakotvené teorie. Jako technika sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, který byl rozčleněn do 5 tématických okruhu, ke kterým se vztahovaly příslušné otázky. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a poté byly prezentovány pomocí počítače ve formě vyprávění, které bylo dále doplněno přímými citacemi konkrétních výroků. Součástí prezentace výsledků šetření byl také komentář autorky. Prezentace výsledků pro lepší přehlednost byla rozdělena na 2 skupiny respondentů – děti z rozvedených rodin a děti, kterým rodič (otec) zemřel.

Z výsledků bylo patrné, že na co nejlepší zvládnutí dopadu následků neúplného rodinného prostředí, mají do značné míry vliv povahové a osobnostní vlastnosti matky. Dále bylo zjištěno, že u dívek z rodin, kde otec zemřel, může chybějící mužský vzor v rodině do značné míry ovlivnit navazování budoucích partnerských vztahů dívky v dospělosti. Dívky mohou mít problém s navazováním vztahu s muži v důsledku toho, že neví, jak se k nim mají chovat. Neumí s muži jednat a mohou mít pocit, že jim nerozumí. U dětí, kterým rodič zemřel, často dochází k dennímu snění, kdy si představují přítomnost otce, což jim pomáhá zvládnout lépe přijetí úmrtí rodiče.

Cílem práce bylo nastínit problematiku neúplných rodin, především pokusit se zjistit, jak tuto situaci vnímají děti, které z nějakého důvodu přišli o otce. Práce může posloužit jako námět pro hlubší rozpracování této problematiky.

Seznam literatury

Odborná literatura

- BAŠTECKÁ, B. *Psychologická encyklopedie – Aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 987-80-7367-470-0.
- BERNE, E. *Co řeknete, až pozdravíte*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-231-6.
- BRTNÍKOVÁ, M. *Svět muže, ženy a jejich dětí*. Praha: Horizont, 1991. ISBN 80-7012-044-4.
- FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-36-76.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-72031244.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178303-X.
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 67 – 75. ISBN 80-73673274.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 206 – 207. ISBN 80-71785350.
- JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80247-2284-9.
- KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce s osamocenými rodiči. In MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J (eds.). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MATEJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizová situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O., UHLÍKOVÁ, Š. Sociální práce s rodinami v rozvodu. In MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J (eds.). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X .
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie téměř pro každého*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1198-6.
- PADRNOS, Z. *Sociologie a psychologie rodiny*. In Rodina a rodinné právo [sborník]. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 13.
- PLAŇAVA, I. *Spolu každý sám*. Praha: Lidové noviny. 1998. ISBN 80-7106-292-8.

- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno, Paido, 1998, s. 203 – 204. ISBN 80-85931486.
- SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-71789062.
- SCHLIPPE, A., SCHWEITZER, J. *Systemická terapie a poradenství*. Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-7298-082-7.
- SIMON, F. B., STIERLIN, H. *Slovník rodinné terapie*. Hradec Králové: Konfrontace, 1995, ISBN 80-901773-1-X.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 807178-559-8.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-8583460-X.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0841-3.

Elektronické zdroje

- BENEŠOVÁ, M. K čemu je nám denní snění? Elektronický časopis Mladá žena/Moje psychologie – dámský portál [on-line], 2008. [cit.15.ledna 2010]. Dostupný z www: <http://mladazena.maminka.cz/scripts/detail.php?id=343289>.
- Doktorka: elektronický časopis o zdraví a kráse [on-line], 2002. [cit.15.ledna 2010]. Dostupný z www: <http://psychologie.doktorka.cz/ostrov/>.

Klíčová slova

Rodina

Identita

Neúplné rodinné prostředí

Dynamika rodiny

Struktura rodiny

Gender

Navazování vztahů a socializace

Seznam příloh

Příloha č. 1 Rozhovor

Rozhovor

Rozhovor je rozčleněn do pěti tematických okruhů, ke kterým se vztahují jednotlivé otázky. Tematické okruhy, které na sebe navazují, jsou následující:

- 6) Jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování genderové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte?
- 7) Jaké motivy a témata se objevují v denním snění dětí z rodin s chybějícím rodičem a jak ovlivňují formování identity?
- 8) Jak životní scénáře dětí z neúplných rodin ovlivňují jejich generové, profesní, rodinné identity?
- 9) Jaké sociální kompenzační mechanismy učení (identifikace, vzory) využívají děti z neúplných rodin k tomu, aby se u dítěte zformovala genderová identita?
- 10) Jak rodinné rituály ovlivňují a upevňují rodinnou identitu?

Součástí rozhovoru jsou také identifikační otázky, které zahrnují:

- ❖ Jméno respondenta (pro zachování anonymity bude jméno změneno)
- ❖ Věk
- ❖ Příčina neúplného rodinného prostředí
- ❖ Věk, kdy rodič zemřel nebo kdy se rodiče rozvedli
- ❖ Povolání rodičů

Tato verze rozhovoru je určena pro ženy a je zde zvoleno tykání.

Otázky rozhovoru

1) *Jak neúplné rodinné prostředí ovlivňuje formování generové identity, sebepojetí dítěte a rodinnou identitu dítěte?*

- ❖ Jak často ses stýkala s otcem po rozvodu rodičů?
- ❖ Jak často se s ním stýkáš v současné době?
- ❖ Jaký vztah jsi měla s otcem po rozvodu rodičů?
- ❖ Jaký vztah máš se svým otcem nyní?

Výše uvedené otázky se týkají respondentů z rozvedených rodin.

- ❖ V čem Ti nejvíce chyběl otec v dětství?
- ❖ V čem Ti nejvíce chybí otec dnes/v současnosti?
- ❖ Jaké pocity v Tobě vyvolává fakt, že tu otec není?
- ❖ Jak často vzpomínáš na otce?
- ❖ Co se ti první vybaví, když jsi, vzpomeneš na otce?
- ❖ Máš nějaké fotografie, na kterých jsi se svým otcem?
- ❖ Pokud ano, prohlížíš si je někdy?
- ❖ Měla jsi pocit, že jsi částečně nebo úplně převzala roli otce? *(otázka může vyznít sugestivně, proto je potřeba ji rozvést další otázkou např. podle čeho se tak domníváš?)*
- ❖ Pokud ano, jak se na tuto situaci s odstupem času díváš?
- ❖ Starala ses více o své sourozence, když otec odešel?
- ❖ Jaký jsi měla vztah se svými sourozenci, když otec odešel?
- ❖ Jaký vztah máš se svými sourozenci v současné době?
- ❖ Kdo u vás v rodině vykonával domácí práce? *(otázka v případě, že chybí matka?)*
- ❖ Kdo u vás v rodině staral o drobnou údržbu – např. výměna žárovky *(otázka*

v případě, že chybí otec?

- ❖ Jak tě vychovávala matka, když otec odešel?
- ❖ Všimla sis nějakého rozdílu ve výchově, když byl otec přítomen a když odešel?
Popř. konkrétně uvést v čem?

2) *Jaké motivy a témata se objevují v denním snění dětí z rodin s chybějícím rodičem a jak ovlivňují formování identity?*

- ❖ Představovala sis v dětství, že otec je stále přítomen? Pokud ano, jak často?
- ❖ Pomáhalo Ti to nějak? Pokud ano, jak?
- ❖ Jak ses potom cítila?
- ❖ Přestavovala sis někdy, co bys s otcem dělala, kdyby tu byl?
- ❖ Představuješ si nyní, že otec je stále přítomen? A jak často?
- ❖ Přináší ti to něco?
- ❖ Často se Ti zdají sny o otci?
- ❖ Pokud ano, jak v nich otec vystupuje?

3) *Jak životní scénáře dětí z neúplných rodin ovlivňují jejich generové, profesní, rodinné identity?*

- ❖ Jaká byla v dětství Tvá nejoblíbenější pohádková postava?
- ❖ Co se Ti na ní líbilo?
- ❖ Jaká byla Tvá oblíbená postava z knihy či filmu?
- ❖ V dětství jsi spíše měla ráda kladné nebo záporné pohádkové postavy?
- ❖ Čím jsi chtěla být, když jsi byla malá?
- ❖ Jak vnímáš Tvou volbu v dětství (povolání) dnes?
- ❖ Měla jsi nějaké tajné přání, na kterém Ti hodně záleželo? Pokud ano splnilo se Ti?

- ❖ Dávali Ti rodiče nějaké rady či doporučení do života? Pokud ano, jaké?
- ❖ Byly tyto rady provázeny nějakými humornými propovídkami? Pokud ano, vzpomeneš si na nějaké?
- ❖ Dávali Ti rodiče nějaké příkazy či zákazy?
- ❖ Pokud ano, lišily se nějak příkazy či zákazy dávané otcem a matkou?
- ❖ Pokud ano, v čem?
- ❖ Do jaké míry Tě příkazy, zákazy, rady, doporučení, které Ti dávali tvoji rodiče, ovlivnili?
- ❖ Řídíš se některými i v současnosti?

4) *Jaké sociální kompenzační mechanismy učení (identifikace, vzory) využívají děti z neúplných rodin k tomu, aby se u dítěte zformovala genderová identita?*

- ❖ Jak trávíš volný čas?
- ❖ Jaké jsou Tvoje zájmy?
- ❖ V čem Tě tento zájem naplňuje? Co Ti dává?
- ❖ Kdo nebo co Tě ovlivnilo při volbě povolání?
- ❖ Byl ve Tvém okolí někdo, koho jsi v dětství považovala za svůj vzor?
- ❖ Máš v současnosti nějaký vzor?
- ❖ Jaké sociální skupiny Tě v dětství přitahovaly?
- ❖ Byla jsi členem nějaké sociální skupiny (skaut, turistika)?
- ❖ Pokud ano, co Ti tato činnost dávala?
- ❖ Pokud ne, byla nějaká sociální skupina, jejímž členem ses chtěla stát?
- ❖ V současnosti jsi členem nějaké sociální skupiny?
- ❖ Pokud ano, co Ti tato činnost dává?

- ❖ Pokud ne, je nějaká sociální skupina, jejímž členem se chceš stát?
- ❖ Byl někdo, koho jsi v dětství obdivovala? V čem Ti imponoval?
- ❖ Kdo z rodičů pro Tebe v dětství byl vzorem?
- ❖ Kdo z rodičů je pro Tebe vzorem v současnosti?*(Otázka se týká respondentů z rozvedených rodin).*
- ❖ Upřednostňuješ kolektiv lidí nebo preferuješ spíše samotu?
- ❖ Jakým typem komunikace navazuješ nové vztahy?
- ❖ Myslíš si, že jsi úspěšná?
- ❖ Každý máme občas potíže při navazování nových vztahů. Máš taky takový pocit? Pokud ano v čem? *(tato otázka je sugestivní záměrně, aby se dotazovaný o situaci rozmluvil a otevřel se. Konstatování na začátku pomůže osobě promluvit o dané oblasti)*
- ❖ Každý někdy máme nějaké problémy při navazování partnerských vztahů. Zažila jsi i ty některé? *(tato otázka je sugestivní záměrně, aby se dotazovaný o situaci rozmluvil. Konstatování na začátku umožňuje klientovi snáze o tématu hovořit).*

5) Jak rodinné rituály ovlivňují a upevňují rodinnou identitu?

- ❖ Slavíte ve vaší rodině svátky, narozeniny?
- ❖ Pokud, ano jedná se o velké oslavy se širokou rodinou a přáteli nebo spíše o oslavu v úzkém kruhu?
- ❖ Změnily se nějak oslavy, když matka či otec chybí? Popřípadě v čem?
- ❖ Dodržovali jste ve Tvoji rodině nějaké tradice, rituály? Uveď příklady:
- ❖ Jaké dárky jsi dostávala k Vánocům?
- ❖ Přála sis někdy něco a nedostala jsi to?